

Інна СТАРОВОЙТЕНКО (Київ)

ЛИСТИ ВАСИЛЯ ДОМАНИЦЬКОГО ДО МИКОЛИ АРКАСА (1907–1908 РОКИ)

Вихід у світ наприкінці 1907 р. у Петербурзі науково-популярної україномовної “Історії України-Русі” відомого культурно-громадського діяча М. Аркаса (1853–1909) став помітною подією для українського громадянства, яке переживало період поступового національного пробудження. Воно відбувалося під впливом україномовного видання “Кобзаря”, щоденної газети “Рада”, брошурок, які виходили під фірмами “Просвіт” і “Благодійного товариства видання загальнокорисних та дешевих книг для народу” у Петербурзі й розліталися “метеликами” середшироких верств населення, відроджуючи в них національні почуття й інтерес до свого минулого, прабатьківської мови й культурних надбань.

Безперечно, що у контексті цих національно-культурних процесів праця М. Аркаса стала як ніколи своєчасною й актуальною. Своїм популярним викладом, привабливою мовою вона дала духовну їжу для українських неофітів, поклала цеглину у фундамент, на якому відбудовувалася національна свідомість багатомільйонного народу.

Про потребу подібної праці українські діячі дебатували ще з кінця XIX ст. У 1896 р. редакція журналу “Кіевская Старина” оголосила конкурс на курс “Історії Малоросії” й опублікувала його програму. Його підсумком стала російськомовна “История Украины и её народа” О. Єфименко, яку українська публіка зустріла досить стримано, бо написана вона була, за її словами, у “московсько-централістичному”, а отже, в дусі, чужому для українців. Відомий громадський діяч Є. Чикаленко давав їй таку оцінку у листі до письменника І. Липи: “Се не історія, а якісь общі міста, розглагольствованія котрих не розбере полуінтелігентний читач, для котрого і думалось дати історію”¹.

Отже, праця О. Єфименко не виправдала покладених на неї надій. Після неї вийшли популярні історичні нариси письменників Б. Грінченка, Г. Коваленка, виходив том за томом фундаментальної “Історії України-Русі” М. Грушевського але публіка чекала чогось іншого, привабливішого доступністю, загальністю й ілюстративністю. Цим довгоочікуваним твором і стала “Історія України-Русі”

¹ Лист Чикаленка Є. до Липи І. 19 березня 1901 р. // Слово і час. – К., 2005. – № 2. – С. 78.

М. Аркаса, яку сучасники вважали другою за популярністю українською книжкою після “Кобзаря”. Таку її високу оцінку зумовило те, що вона відповідала вимогам читачів усіх рівнів знань: давала елементарні історичні відомості початківцям, з невідступним інтересом сприймалася середнім читачем, збагачувала його знання ілюстративним матеріалом, додавала певні фактологічні дані інтелігентному читачеві, який окремі її сюжети сприйняв критично й побажав виправити вказані недоліки у наступному виданні.

У цілому ж праця отримала схвальні відгуки, бо виконала своє основне завдання: задовольнила потреби українського читача у власній історії. Про її популярність свідчать позитивні відгуки сучасників та подячні листи, які автор отримував з усіх кінців України. Є. Чикаленко писав у листі М. Аркасу 9 липня 1908 р.: “Я без перебільшення скажу, що Ваша книжка після “Кобзаря” єсть найкорисніша. Вона розходитьсь добре, читається з великим інтересом і будить любов до свого краю, його минулого і пробуджує надії на майбутнє”².

На сьогодні праця М. Аркаса перестала бути раритетом, бо пережила у незалежній Україні на початку 1990-х рр. кілька факсимільних перевидань³. Вони повернули її авторові справжнє ім’я. У передмових дослідники присвятили маловідомому на той час українцеві, просвітянину й історику-аматору широкі наукові розвідки, у яких різнобічно представили постать М. Аркаса та історію створення основної праці його життя.

Проблемі написання, видання та рецензування “Історії України-Русі” М. Аркаса, визначенню її історичного значення в руслі завдань національного відродження початку ХХ ст. присвячено значну кількість досліджень. Зазначених проблем не обійшли увагою ні біографісти М. Аркаса, ні миколаївські краєзнавці, ні фахові джерелознавці.

Створену наукову літературу з проблеми “М. Аркас і його «Історія України-Русі»” для зручності систематизуємо у кілька груп: 1) біографічні праці про М. Аркаса, у яких широко використані епістолярні джерела; 2) джерелознавчі дослідження, які також переважно базуються на листуванні, та 3) передмови до публікацій епістолярних джерел зі спадщини історика.

До першої групи відносимо біографічні наукові науково-популярні праці, у яких дослідники для підтвердження думок і висновків використали як листи М. Аркаса, так і кореспонденцію до нього. Це, зокрема, ґрунтовне дисертаційне дослідження Т. В. Березовської – “Рід Аркасів: просопографічний портрет на історичному тлі доби”, в якому авторка у контексті біографічно-просопографічного дослідження розглянула й проблему створення М. Аркасом “Історії” та її рецензування М. Грушевським, яке викликало значний резонанс серед тодішнього суспільства⁴.

² Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 35 (лист Є. Чикаленка М. Аркасові, 9 липня 1908 р.).

³ Аркас М. Історія України-Русі. – 1-е факс. вид., 2-е факс. вид., 3-є факс. вид. – К., 1990, 1991, 1993; його ж. Історія України-Русі. – Одеса, 1994. – 389 с.

⁴ Березовська Т. В. Рід Аркасів: просопографічний портрет на історичному тлі доби. Дис. ... канд. іст. н. – Одеса, 2003. – Арк. 150–162.

Широке цитування листів, у тому числі й М. Аркаса до В. Доманицького, використав і В. Жадько, автор популярного роману-пошуку “Грек із душою українця”. Але автор вживав цитати без жодного покликання на архівне джерело. Один з розділів названої праці присвячений “Історії України-Русі”⁵. У ньому В. Жадько коротко описав її створення і подав відгук сучасників на працю та їхню реакцію на рецензії М. Грушевського й В. Липинського у листах до М. Аркаса.

Окремі погляди та напрямки діяльності М. Аркаса досліджувалися і в розвідках В. Шкварця⁶, В. Андріяша⁷, наукових публікаціях Т. Березовської⁸.

Оцінка праці М. Аркаса та рецензій на неї прозвучала у ґрунтовних статтях В. Ульяновського у першій, “Українська справа Миколи Аркаса”⁹, автор сформулював її значення як національно-культурного явища в історії України. На його думку, ця загальна популярна україномовна праця збудила в українців зацікавлення і захоплення вітчизняною історією, і в цьому полягало її історичне значення. Згадує В. Ульяновський і про основні рецензії на “Історію”: В. Липинського й М. Грушевського поділяє принциповість останнього як справедливого наукового критика, який ставив до популярних творів досить жорсткі вимоги. Вже в цій першій статті прозвучав висновок дослідника про те, що праця М. Аркаса не стала явищем української історіографії, а відіграла значну роль у процесі національного пробудження українців початку ХХ ст. У статті був опублікований лист В. Липинського від 7 січня 1908 р. до М. Аркаса з враженнями молодого історика від прочитаної “Історії”.

Праці М. Аркаса та всім конфліктним ситуаціям, які навколо неї виникли, В. Ульяновський присвятив ще одне велике дослідження¹⁰. У ньому автор зробив висновки про значення “Історії України-Русі” М. Аркаса, відтворив детальну картину її першого і другого видань.

⁵ Жадько В. Грек із душою українця. – К., 2003. – С. 301–339.

⁶ Шкварець В. П. Доба українського козацтва та Запорозької Січі як одна з провідних складових Аркасової історичної творчості // Проблеми історії та сучасного стану науки Української держави: Зб. наук праць, присвячений 150-річчю від дня народження М. М. Аркаса в рамках оголошеного облдержадміністрацією “Аркасівського року на Миколаївщині”, 5-ї річниці Миколаївського навічально-наукового центру Одеського національного університету ім. М. І. Мечникова – Миколаїв, Одеса, 2002. – Т. I. – С. 3–10; *його ж.* Лекційно-просвітницька діяльність Миколаївської “Просвіти” в 1907–1910 рр. // Перша обл. наук. краєзн. конф. “Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження”. – Миколаїв, 1995.

⁷ Андріяш В. І. Лекції М. М. Аркаса про українське козацтво // Українська державність: проблеми історії, права, мовознавства, філософії, політології та культури Зб. наук праць. – Миколаїв, 2001. – Т. I.

⁸ Березовська Т. В. Щоденник молодого Миколи Аркаса як джерело формування його духовного космосу // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. Матеріали конф. – Миколаїв, 1997. – Ч. II.

⁹ Ульяновський В. Українська справа Миколи Аркаса і В’ячеслав Липинський (Штрихи до проблеми ролі перших і других осіб у розвитку національної ідеї) // В’ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. – К.; Філадельфія, 1994. – С. 161–170.

¹⁰ Ульяновський В. Микола Аркас, “Історія України-Русі” і Михайло Грушевський // Історія, історіософія, джерелознавство. Істор. зб. – К., 1996. – С. 161–220.

Апелюючи до джерел, дослідник поставив основним завданням спростувати історіографічні міфи, які склалися навколо “Історії України-Русі” та її автора, і спробував поставити всі крапки над “і” у довготривалих дискусіях. Зокрема, він обґрунтовано заперечив висновки В. Сарбея, який у передмові до факсимільного видання 1990 р. назвав працю М. Аркаса видатним явищем української історіографії, а самого автора – її видатним представником. На думку В. Ульяновського, праця М. Аркаса стала явищем національно-культурного життя українців, а не української історіографії, бо була малозначущою для історичної науки, оскільки не відповідала її академічним вимогам. Її, на думку дослідника, можна розглядати не як явище, а як об’єкт історіографії. Проте вона набула великого значення у процесі національно-культурного пробудження, яке відбувалося у той час в українському суспільстві, і відіграла в ньому також свою роль. На думку В. Ульяновського “її значення і роль полягали зовсім в іншому і мають бути поставлені в площину розвитку національно-визвольного руху, боротьби за українську ідею, піднесення національної свідомості найширших верств народу...”¹¹.

В. Ульяновський також не погоджувався із В. Сарбеем і заперечував його твердження про те, що критична рецензія М. Грушевського на працю М. Аркаса викликала загострення хвороб у її автора і редактора і передчасно звела їх у могилу. Дослідник спростував це серйозне і безпідставне, на його думку, звинувачення низкою фактів, які демонстрували позиції всіх трьох сторін конфлікту. Він вважає позицію М. Грушевського в оцінці популярної праці М. Аркаса правильною й принциповою позицією наукового критика, якої історик тримався стосовно всіх історичних досліджень, виключаючи у них будь-який дилетантизм.

Детально аналізуючи конфлікт “М. Аркас – М. Грушевський”, дослідник назвав його простим непорозумінням, зумовленим різними пріоритетами авторського задуму, підходами й методами створення популярної історії, які були у М. Аркаса і М. Грушевського. До того ж він доводить конкретними фактами, що на стосунках М. Аркаса, В. Доманицького і М. Грушевського цей конфлікт особливо не позначився, не викликав відвертої ворожнечі у жодній із сторін, а був штучно роздутий сучасниками і викликав хибне уявлення у майбутніх його дослідників, які пред’явили М. Грушевському ледь не судовий вирок про прискорення смерті Аркаса й Доманицького.

В. Ульяновський не погоджується й з тим висновком В. Сарбея, що друге видання “Історії України-Русі” М. Аркаса стало повною фальсифікацією її першого видання. Він називає його дійсно другим, якіснішим, виправленим і доповненим виданням, яке стало унікальним явищем співпраці представників Східної і Західної України в умовах їх політичного роз’єднання та адміністративних переслідувань.

Кілька розвідок присвятив проблемі “М. Аркас і М. Грушевський” й історик І. Гирич¹². Дослідник побачив першооснову конфлікту не у стосунках двох відо-

¹¹ Там само. – С. 193.

¹² Гирич І. Ще до проблеми “Аркас і Грушевський” // Історія, історіософія, джерелознавство: Істор. зб. – С. 221–230.

мих сучасників, а в стосунках, що склалися між українською громадою Києва і М. Грушевським, який переїхав до Києва й переніс туди редакцію ЛНВ, і в якому кияни побачили свого конкурента

Відверту ж рецензію М. Грушевського на популярну працю М. Аркаса дослідник пояснює принциповою позицією історика: його непримиренністю до історичних фальсифікацій, а не певними меркантильними інтересами, якими пояснювали причини конфлікту окремі сучасники М. Аркаса, а потім за ними повторювали це й дослідники. Такої ж думки дотримується І. Гирич і в одному з розділів передмови до першого тому видання: “Листування В’ячеслава Липинського”, що зветься “Підготовкою видання “Історії України” Миколи Аркаса”¹³. Відтворюючи загальну історичну канву, пов’язану з написанням відомої праці та її оцінками, дослідник також коротко зупинився на рецензіях М. Грушевського і В. Липинського, назвавши їх козирними картами для зведення рахунків між ідейними противниками, а не між М. Аркасом та М. Грушевським. Автор також відобразив участь В. Липинського у подіях: його реакцію на суспільний резонанс від власної рецензії, а також важливу роль у підготовці другого видання праці, основну концепцію якого сформулював В. Липинський.

На сьогодні введено у науковий обіг і значну частину епістолярної спадщини М. Аркаса, яка є документальним підтвердженням певних думок і висновків: його листи до Б. Грінченка, В. Степаненка та Є. Чикаленка частково були опубліковані на сторінках “Архівів України” у 1993 р.¹⁴. У них автор виступає як подвижник українських справ: композитор, публіцист, просвітянин, меценат, активний учасник українського руху початку ХХ ст., який не шкодував для нього власних коштів, таланту, організаторських здібностей та енергії, дбав про відродження української мови, заснування шкіл, викладання у них рідної мови й українознавства. Також частково опубліковані листи М. Аркаса до М. Грушевського, В. Степаненка, Є. Чикаленка, по одному листу В. Доманицького і Г. Хоткевича та копія листа В. Липинського до М. Аркаса¹⁵. Широко цитував листи М. Аркаса до різних адресатів і вищезгаданий В. Жадько¹⁶. Лист М. Аркаса до В. Доманицького за 16 липня 1908 р. опублікований І. Березою у журналі “Слово і час”¹⁷. Також у розвідці В. П. Шкварця¹⁸ репрезентовано і коротко проаналізовано епістолярний спадок М. Аркаса, що зберігається у Державному архіві Миколаївської області (ДАМО). Автор перерахував адресатів М. Аркаса, зазначаючи, що діяч листувався переважно з цвітом української інтелігенції кінця ХІХ – початку ХХ ст., проаналізував листування М. Аркаса з М. Кропивницьким.

¹³ Гирич І. В’ячеслав Липинський у світлі його листування з дореволюційних часів // Липинський В. Повне зібрання творів, архів, студії – К.; Філадельфія, 2003. – Т. І. – С. 111–116.

¹⁴ Ульяновський В. І. “Здається, усьому б допоміг...” (Маловідомі листи Миколи Аркаса) // Архіви України – К., 1993. – № 1–3. – С. 45–54.

¹⁵ Ульяновський В. Микола Аркас... – С. 161–220.

¹⁶ Жадько В. Грек із душою українця. – С. 40–41, 124, 139–142, 183, 193, 198, 251–252.

¹⁷ Береза І. Щирий син рідної України // Слово і час. – К., 1993. – № 5. – С. 11–12.

¹⁸ Шкварець В. П. Епістолярний спадок М. М. Аркаса // Проблеми історії... – С. 10–20.

Окремі сюжети у статті присвячено й “Історії України-Русі”. Зокрема, автор, посилаючись на листи, розповідає про сучасників, причетних до підготовки й видання праці М. Аркаса, цитує листи Є. Чикаленка, А. Ніковського, Б. Грінченка, Г. Хоткевича з їхніми враженнями та оцінками “Історії України-Русі”.

Запропонованою публікацією листів В. Доманицького до М. Аркаса за 1907–1908 рр. розпочинаємо серію публікацій листів сучасників, які були причетні до праці М. Аркаса і шляхом епістолярного спілкування допомагали авторові фаховими консультаціями, підбором ілюстрацій та відповідних джерел і, таким чином, робили спільну подвижницьку справу.

У виявлених листах, які запропоновані у цій та продовжуються у наступних публікаціях, історія видання популярної праці відтворюється живими свідками у маловідомих подробицях; відображено участь у підготовчих заходах щодо 2-го видання таких відомих постатей, як Б. Лепкий, В. Липинський, Г. Хоткевич, талановитих художників.

Загальновідомим є факт про безпосередню науково-редакторську причетність до праці М. Аркаса відомого філолога й історика, публіциста й редактора кооперативного діяча В. Доманицького (1877–1910), який присвятив своє коротке але плідне життя праці на національній ниві, бо лише вона була його змістом, допомагала боротися з фізичною слабкістю, протистояти невиліковній хворобі. Тому часто, пишучи про перше видання “Історії”, до прізвища Аркаса дослідники додавали й прізвище Доманицького: “Історія України-Русі” Аркаса–Доманицького. Це свідчить про велику роль останнього у народженні популярної праці. Ще раз довести цей беззаперечний факт допомагають виявлені листи редактора “Історії” до її автора, які збереглися в Державному архіві Миколаївської області, в особовому фонді М. Аркаса (468). Їх багаторазово використовували дослідники різних галузей: історики, філологи, миколаївські краєзнавці, цитували у наукових розвідках, підтверджуючи думки та гіпотези авторів¹⁹, але досі цей цінний епістолярій не був опублікований, а тому й залишався маловідомим широкому колу читачів.

У запропонованих джерелах у деталях відображено тісну співпрацю В. Доманицького з М. Аркасом у ході підготовки “Історії України-Русі” до видання. Як видно, епістолярне спілкування між автором та редактором зав’язалося влітку 1906 р., після отриманої В. Доманицьким пропозиції від М. Аркаса редагувати його працю. Познайомив же їх і порадив В. Доманицького у редактори “Історії” відомий український діяч В. Степаненко, який завідував книгарнею при редакції “Кіевской Старини”.

---

¹⁹ Сарбей В. Г. Микола Аркас і його “Історія України-Русі” // Аркас М. Історія України-Русі – Одеса, 1994. – С. 5–45; Береза І. Рецепція давньоруської літератури у листуванні М. М. Аркаса // Просвітницька справа родини Аркасів. – Миколаїв, 2000. – С. 22–24; Айзекова Л. В., Береза І. Ю. Етичні та естетичні ідеали М. М. Аркаса // Шануючимам’ять патріота України. Документальні матеріали про життя та діяльність Аркаса М. – Миколаїв, 1997. – С. 27–35.

Отже, інтенсивне листування між автором і редактором починається з початку 1907 р. Воно стало їхнім єдиним засобом спілкування і способом обговорення редакційно-видавничих проблем, оскільки адресати ніколи в житті не зустрічалися. М. Аркас жив у Миколаєві, звідки йому було важко вирватися через господарські клопоти та хворобу, а В. Доманицького хвороба та загроза адміністративного заслання на північ Росії змушували мандрувати по всій Російській імперії та Галичині, про що свідчить географія його позначок на листах. То він писав з Києва, потім – з Петербурга, Фінляндії, згодом зі Львова, Закопаного, с. Криворівні, Кракова.

Неможливість безпосереднього спілкування змушувала В. Доманицького писати М. Аркасові листи, великі за обсягом та інформативні за змістом, у яких обговорювались усі деталі їхньої співпраці. У цьому й полягає цінність запропонованого у публікації епістолярію, адже в ньому відображено повну передісторію й історію видання популярної праці початку ХХ ст.

Тематично зміст листів присвячений власне лише цій темі, хоча у них і зустрічалися короткі відступи. Наприклад, кореспондент повідомляв про третє видання зредагованого ним у Петербурзі “Кобзаря” Т. Шевченка (лист № 17), хворобу І. Франка (лист № 29), заснування разом з В. Липинським у Закопаному у 1908 р. видавничої спілки “Селянська книжка” і підготовку до друку у цій серії окремих праць (лист № 28). Іноді автор подавав про себе і просопографічну інформацію (листи № 20, 23, 24, 28, 30–33): писав про нестабільне самопочуття, загострення невиліковної хвороби, яке відривало його від праці, ділився творчими планами, бентежився незаслуженим адміністративним засланням, яке його здивувало своєю безпідставністю.

У запропонованому комплексі джерел систематизуємо такі тематичні блоки інформації: 1) початок 1907 – початок 1908 рр.: обговорюються проблеми, що стосувалися виключно першого видання. У листах цього періоду відбилися перші враження кореспондента від праці, побажання щодо змін у її змісті та ілюстраціях; безпосереднє редагування тексту, зміни, які вносив редактор у рукопис автора; підготовчі заходи щодо видання: замовлення кліше, вибір паперу, друкарні; переговори з петербурзькою друкарнею “Общественная польза” щодо поліграфії майбутнього видання: набору, шрифту, формату книжки; заходи щодо ілюстрацій: Perezнімання та ретушування окремих малюнків і портретів; попередні підрахунки видавничих витрат; видавничий процес: інформування М. Аркаса про його перебіг, труднощі й успіхи; коректорська праця редактора, безпосередній його контроль за набором, виданням і підготовкою ілюстрацій; враження від виданої праці, очікування рецензій та реакція на них; 2) з квітня до грудня 1908 р. З цього часу кореспондент починає писати про заходи щодо підготовки 2-го видання праці, яка розійшлася за кілька місяців і принесла авторові всеукраїнську славу. Видно, що саме В. Доманицький найбільше наполягав на наступному виданні “Історії України-Русі”. Він бажав у ньому виправити всі попередні помилки, які безжалісно розкритикували історики, і фактично створити працю нової якості подарувати заінтригованим читачам не популярний нарис, а ґрунтовний і бездоганний науковий доробок. У листах відбилися без-

посередні заходи В. Доманицького, його тісна співпраця з відомими істориками та художниками, залучення їх до підготовчої праці, проведення ним у грудні спеціального з'їзду для вироблення плану майбутнього видання.

Отже, як видно з листів, М. Аркаса з В. Доманицьким познайомила і зблизила спільна праця над підготовкою видання та й власне виданням "Історії України-Русі". Отриманий рукопис справив приємне враження на майбутнього редактора, що й зумовило плідну співпрацю між цими двома не амбіційними особами. В. Доманицький вагомим зауважень щодо рукопису першого видання не висловлював. Він лише підкреслював недосконалість розділу про XVI ст., конспективність та неповноту розповіді про XIX ст. й окремих сюжетів у інших розділах, зауважував довіру М. Аркаса до літописних переказів, які часто спотворювали або й зовсім неправильно подавали історичні факти. Всі ці недоліки редактор обіцяв виправити і був певний, що запроєктоване ілюстроване популярне видання неодмінно мало побачити світ. Він стверджував, що подібної історичної праці тогочасний український читач ще не бачив.

Отже, є всі підстави вважати, що в основі недовготривалих, але інтенсивних стосунків М. Аркаса і В. Доманицького з самого початку їх виникнення були глибока взаємна симпатія, доброзичливість і солідарність. А вже після розгромної критики праці провідним істориком М. Грушевським В. Доманицький переконує автора, збентеженого і болісно враженого рецензією, у необхідності і перевидання на такому рівні, який би не дав підстав для подібних звинувачень. В одному з листів В. Доманицький пропонував М. Аркасові своє співавторство у праці другого видання, але не з егоїстичних міркувань славолюбства, а бажаючи розділити відповідальність з автором за можливі недоліки, адже вважав і себе причетним до похибок першого видання (лист № 38).

До основних сюжетів у листах належали ті, що стосувалися підбору ілюстративного матеріалу, адже вже в перше видання автор включав понад 250 різноманітних ілюстрацій – портретів, малюнків із зображенням історичних подій. Багато з них йому допомагав підбирати й коригував необхідність включення окремих в "Історію" В. Доманицький. У процесі ж видання редактор клопотався про якісне виготовлення ілюстрацій, перезнімав і додавав кращі, ретушував окремі з них, підбирав дешеві й динамічні технології виготовлення карт, вибирав для них кольорову палітру, якісний і доступний за ціною папір.

Враховуючи велику кількість зібраного для "Історії" цінного ілюстративного матеріалу, В. Доманицький радив скомпонувати ілюстрації в історичний альбом з портретами найвідоміших українських діячів та анотаціями до кожного, які він брався написати сам (лист № 20). Наводячи конкретні суми, кореспондент переконував адресата у вигідності подібного видання, яке мало частково покрити витрати і на видання їхньої основної праці.

Листи свідчать, що багато заходів щодо першого видання "Історії" були здійснені за наполяганням редактора. Можливо, він і переконав автора, збентеженого великою сумою видавничих витрат, у потребі довершити справу і здійснити видання будь-якою ціною (лист № 12). Він радив йому скоротити тираж, розрахуватися перед виданням лише з друкарнею та заплатити за папір, а всі

інші витрати покрити від продажу книжок. В. Доманицький навіть пропонував відстрочити оплату його власної праці і заплатити за неї коштами, вже вирученими від продажу “Історії”. Враховуючи не зовсім сприятливі фінансові обставини автора, редактор шукав у Петербурзі можливостей провести економні фінансові комбінації з мінімальними затратами, бажаючи довершити конче потрібну справу.

Видно, що й власне видавничий процес у Петербурзі відбувався під пильним наглядом редактора (листи № 7, 9–22). Йому довелося уважно перечитати перший набір тексту, що вважався у Петербурзі за “іноземний”, і в якому друкарі, не знаючи української мови, поробили масу помилок, а також вичитувати та правити кожну коректуру праці. У листах відбилися й деталі, які стосувалися тиражу першого видання, фінансових витрат на нього, вартості книжок. Стає відомо, що всього було видруковано 5 тис. примірників: 3 тис. дешевого видання (вартість примірника 1,5 крб.) і 2 тис. дорогого (3 крб.). Але коли дешеве видання розійшлося за кілька місяців, М. Аркас запропонував завідувачеві книгарні “Кіевской Старины” продавати дорожче видання за ціною 2 крб., чого не схвалював В. Доманицький, бо вважав зниження ціни на книжку применшенням її ролі. Стає відомо, що на перше видання М. Аркас витратив 7,5 тис. крб. власних коштів.

Отже, як свідчать листи, “Історія” вийшла в кінці 1907 р. 5-тисячним накладом. Редактор отримав її, перебуваючи у курортному містечку Закопане, і вона, як видно, справила на нього добре враження. Він писав, що вийшла “гарна книжка”. В. Доманицький з нетерпінням очікував рецензій на неї, з інтересом збирав враження про працю від свого оточення. Його однаково цікавили і думка професійного історика В. Липинського, і враження простого селянина, який лікувався разом з ним у санаторії. Редакторатішило те, що Галичина сприйняла їхню працю як найліпшу книжку для гуртового читання. Він підкреслював, що галицького читача привабив насамперед популярний і доступний виклад, за який “громадський суд” оцінив книжку балом: “добре”. Такі перші враження спонукали редактора одразу по виході “Історії України-Русі” говорити про необхідність її другого видання.

Видно, що несподіваними для В. Доманицького стали критичні рецензії на працю, які він сприйняв з неприхованим роздратуванням, особливо першу – художника Ф. Красицького. За його словами, рецензент хоч і був професійним художником, але не мав достатньої компетенції для сформульованих зауважень. Як видно, й самого редактора бентежили окремі технічні й фактологічні помилки в “Історії”, наприклад, зміщення кордонів у карті XVI–XVII ст.

У листах згадувалися й інші відгуки на “Історію”, які з’явилися у тогочасних виданнях – “Ділі”, “Раді”, “Руслані”, “Кіевских Вестях”, “Літературно-науковому віснику” (листи № 24–27, 29, 35); часто кореспондент висловлював також і свій погляд на них. Стає відомо, яке враження на В. Доманицького справила відверта рецензія на їхню працю професора М. Грушевського (лист № 34) – від неї у редактора “волосся догори полізло”. В. Доманицького бентежило те, що професор бажав монополізувати у своїх руках історичну науку і тому навіть у скромному науково-популярному виданні М. Аркаса вбачав конкуренцію. На думку корес-

понтента, рецензія М. Грушевського на їхню "Історію" дуже принизила ім'я вченого в очах українського громадянства і посварила його з кращими представниками українства, бо з числа співробітників ЛНВ, редагованого М. Грушевським, вийшли С. Єфремов, Ф. Матушевський, В. Липинський. Та й сам В. Доманицький збирався зробити подібний крок, бо передчував неминучий розрив стосунків із М. Грушевським, який останнім часом його відверто ігнорував. Така непримиренна позиція відомого вченого здивувала В. Доманицького, він вважав, що праця М. Аркаса ніяким чином не могла конкурувати з неперевершеними працями М. Грушевського, які мали високий науковий рівень і були іншої якості.

Як видно, автор і редактор уважно збирали всі рецензії і відгуки для того, щоб врахувати критичні зауваження й побажання у 2-му виданні, яке В. Доманицький радив здійснити вже в 1910 р. Він пропонував збільшити наклад до 10 тис. примірників і робив у листах приблизні розрахунки видавничих витрат.

Для вироблення плану, структури, підходів до ілюстрування другого видання В. Доманицький у грудні 1908 р. збирав у Закопаному невеличкий з'їзд істориків та художників у складі В. Липинського, Б. Лепкого, Ф. Липинського, О. Куриласа, з яких, як він писав, на зібранні сформувалося 2 секції: історична і художня (лист № 37). Видно, що В. Доманицький підбирав для ілюстрування 2-го видання конкретних художників, давав їм у листах характеристики, радив, кому який матеріал запропонувати ілюструвати, враховуючи здібності та національні уподобання майстрів. Вже з літа 1908 р. В. Доманицький шукав літературу у Кракові та Галичині для висвітлення історії XIX ст.

Припускаємо, що багато порад В. Доманицького М. Аркасу були сформовані під впливом на нього його приятеля, молодого історика В. Липинського, який певний час проживав також у Закопаному і заклав там разом з В. Доманицьким спільне видавництво селянської літератури "Селянська книжка". Через В. Доманицького М. Аркас і познайомився з В. Липинським, і між ними зав'язалося тривале листування з обговоренням усіх деталей 2-го видання "Історії України-Русі".

Відомо, що В. Липинський написав неупереджену наукову рецензію на перше видання, вказавши на основні хиби праці і давши їй в цілому високу оцінку. Як науковий консультант історик залучався до підготовки 2-го видання. Він брав активну участь в обговоренні всіх супровідних питань, приєднався до пошуку ілюстрацій у знаменитих музеях Кракова.

До другого видання В. Доманицький залучав і відомого культурно-громадського діяча, художника-аматора Г. Хоткевича, який у той час також перебував у Галичині у вимушеній еміграції, ховаючись від переслідування поліції та ув'язнення за участь у подіях революції 1905 р. Як стає відомо, перебування Г. Хоткевича у Галичині було періодом його активної пошукової діяльності. Емігрант наполегливо розшукував цінні історичні матеріали та ілюстрації по всьому краю і знайшов унікальні історичні портрети Б. Хмельницького, І. Мазепи, І. Гонти та ін. Г. Хоткевич погоджувався свої знахідки передати М. Аркасові для ілюстрування наступного видання його "Історії". В

одному з листів В. Доманицький давав характеристику цьому видатному українцеві, якого вважав глибокоідейною, самовідданою, компетентною людиною й науковцем, котрий вкладав у розпочату справу усього себе (лист № 36).

В. Доманицький, за порадою В. Липинського, пропонував М. Аркасу видати заходами миколаївської “Просвіти” брошуру про І. Мазепу (лист № 24), використавши матеріал з “Історії”, який фахівці оцінили як вдало зібраний і скомпонований. Він, за словами кореспондента, подавав би у популярному викладі цінні відомості широкому загальному читачів про цю непересічну і багатогранну постать.

Крім ділової інформації, кореспондент іноді подавав скромні відомості і про себе: писав про нестабільне самопочуття, кволе здоров’я, стан якого залежав від погодних умов, місць проживання. Наприклад, видно, як загострював його хворобу сирий клімат Петербурга і як поліпшувалося самопочуття у гірському Закопаному повітря якого цілюще впливало на хворі легені. Іноді невідступна хвороба звалювала його з ніг і тримала в ліжку по кілька тижнів, але, незважаючи ні на що, молодий вчений багато і наполегливо працював.

Отже, запропонований комплекс епістолярію є важливим джерелом для відтворення у подробицях історії першого видання та підготовчих заходів щодо 2-го видання відомої праці М. Аркаса. У наступних публікаціях будуть запропоновані листи В. Доманицького за 1909 р. та В. Липинського до М. Аркаса, що стосуються виключно передісторії другого видання і відображають співпрацю відомих діячів у реалізації важливої справи.

Листи, що подаються у даній публікації, скопійовані з автографів, які зберігаються у ДАМО. У публікації збережено переважно всі авторські особливості написання тексту, тільки внесено окремі синтаксичні поправки та виправлено орфографічні помилки. До кожного листа у підрядкових примітках подається його археографічна характеристика, яка вказує на особливості кожного документа. Почерк документів дрібний і середньої складності. Його прочитанню передувала певна адаптація. Кореспондент вживав у переважній більшості слів літеру *и* замість *і*, наприклад, “скифський”, “инший”, “сами”, “істория” та ін., *щ* у словах “важніше”, “повніше”, “докладніше”, *о* у словах “тільки”, “друковати”, “ретушовати”, *і* у словах “негативи”, “цітую”, “цінкографія” тощо, також *ї* замість *і* в окремих словах, подвійні приголосні у словах “процесс”, “корректа”, “коміссові”.

Зазначимо, що вся запропонована у публікації кореспонденція написана чорним чорнилом на аркушах різного формату, дрібним, не завжди розбірливим почерком, який мав різну щільність навіть в одному і тому ж листі. Окремі загальні слова автор писав з великої літери – у публікації виправлено на малу. В окремих листах він вживав квадратні дужки, які також виправлено на круглі, бо квадратні дужки вжито упорядником для розкриття скорочених імен, прізвищ, назв. У листах зустрічалися підкреслення як червоним олівцем, так і чорнилом у тон тексту, усі ці підкреслення у публікації передано курсивом.

Як видно, переважну більшість листів датовано, в окремих листах кореспондент не дописував року, який встановлений за змістом або за поштовими

штемпелями на листівках. В одному листі автор не дописав місяця (лист № 34). Дати поставлено у тих місцях, де їх написав автор. Кореспондент вживав майже однотипну форму звертання до адресата.

У справі 7, з якої скопійовано майже всю кореспонденцію, листи систематизовано не за хронологічним порядком, окремі розірвано на частини: їхні закінчення зброшуровано у кінці справи, а тому їх довелося компоувати за змістом, про що вказуватиметься в археографічній характеристиці. В окремих листах ушкоджені місця реставровано, але в кількох випадках останні речення були зрізані й знищені, очевидно, при брошуруванні справи. Усі прізвища, імена, історичні сюжети, ситуації, назви творів, які вимагали пояснення для розуміння змісту документів, прокоментовано у примітках до листів.

ДОКУМЕНТИ

Листи В. Доманицького до М. Аркаса

№ 1*

4/VII [1906]

Високоповажний добродію!

Пишу зараз коротенько бо одержав листа Вашого, їдучи на могилу Шевченка

Отже ж, в нашій справі. Справа наша стоїть так, що про напрям самої праці, як знати з листа Вашого (та й взагалі, знаючи Вас, яко діяча українського) – суперечок не повинно виникнути жадних... Як що доведеться робити які зміни, чи виправки, то це буде річ другорядна і дотикатиметься форми, чи якіхось подробиць викладу, які і мною, і тими іншими, хто читатиме працю Вашу, будуть зроблені, аби тільки од того спільному ділу користь була...

Таким чином, присилайте, як тільки викінчите та упорядкуєте, і я зараз же візьмуся до читання та редагування. І вже по тому одпишу Вам одверто свою думку про всі хиби, як що вони будуть

Що ж до запиту Вашого про “оплату” моєї праці, то і про це, знову таки, найкраще можна буде сказати аж тоді, як я познайомлюся з працею Вашою: може бути, що праці моєї треба буде дуже мало, а може трохи більше...

У всякім разі, не в цьому зараз вага, а в тому, щоб як найскоріше видати добру, гарно оздоблену (з малюнками) популярну історію, яка дійсно могла б бути під стріхою кожного освіченого селянина.

Мене звуть Василь Миколаєвич. Будь ласка, одпишіть як Ваше ім'я та як Вас по батькові.

З щирим поважанням В. Доман[ицький].

P. S. Про кошти видання – також найкраще можна буде сказати тоді, коли рукопис буде у нас в руках. Як би тільки Ви були ласкаві написати, які власне і

---

* Лист на двох аркушах, написаний чорним чорнилом, не датований роком, але, виходячи зі змісту наступних листів, датуємо його 1906 р. Це перший лист В. Доманицького до М. Аркаса.

скільки малюнків Ви маєте подати, і чи вже зроблені які-небудь? Може бути ще й так, що ми де-які тут десь роздобудемо (у видавництві “Вік”¹, в “Благодійному Товаристві” в Петербурзі², то що), то все дешевше коштуватиме видання.

Прошу щиро вибачити мені, що пишу не так як слід – дуже хапаюся...

P. S. Вибачте мені: зараз в редакції довідався Вашу адресу і про Ваше ім'я.

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 108–109.

№ 2*

6/II 1907

Високоповажаний Микола Миколаєвичу

Дуже перед Вами я винен, що й досі, одколи був у мене д[обродій] Литвин³, не одписав Вам, як стоїть справа з Вашою великою працею. Але не писав я через те, що сами знаєте, які у нас часи були: не знаєш ніколи, лягаючи спати, де доведеться ранок зустрічати. Увесь цей час я боявся навіть держати в хаті Вашу працю, щоб не загинула часом, і не даремне, бо усі мої “Кобзарні” матеріали⁴ загинули (усі листи, виписки, “Кобзарі”) – десь пробувають в пащі жандарській... Тільки оцими днями я взявся до читання Вашої історії і мушу признати щиро, що вона мені подобається, і з боку змісту і з боку викладу... Дуже популярно написана, і коли подекуди порозбирати довгі речення на трохи короччі та полагодити зрідка яке слово, то й зовсім гаразд буде Правда, я поки що тільки поверхово переглянув, але вже й цього досить, щоб уявити собі стан річей. Коли перечитаю усе підряд, тоді може ясніше показатися десь якась непропорційність поодиноких частин, щось зайве, а щось опущене... Так само і з малюнками: може який треба буде залишити, а десь ще додати новий.

В справі клішів я звернувся до “Благодійного Товариства” у Петербург і одержав відповідь, що ті кліша, які у них єсть (особливо, напр[иклад], до історії Грушевського⁵, що цими днями вийде), вони можуть позичити (може бути за якусь дуже невеличку платню, а може й дурно – це згодом виясниться). Написав я їм, щоб вони подали ціни за кліша і зразки з теї майстерні, де вони замовляють їх. Як одержу відповідь, то напишу Вам: може можна було б поробити кліша авторські (це було б далеко краще), якщо це не буде страшенно дорого. Одно слово, як справа з клішами виясниться, тоді можна вже бути уяснити собі більш-менш усі видатки, бо вирахувати друкарські кошти, папір та інше буде значно легше. А тим часом я оце читатиму Вашу працю і виясню справу з числом малюнків.

Здається мені, що XIX ст. може треба було б трохи повніше, докладніше написати, але, знову таки, це вже скажу Вам, як прочитаю всю працю.

Ще раз прошу вибачення за те, що так довго мовчав, але, правду казавши, не було мені досі про що писати.

З щирим поважанням В. Доман[ицький].

Адреса моя та само: Василю Пилиповичу⁶.

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 1а–2а.

* Лист на 2,5 аркушах із зошита розміром 13,7x21 см у видовжену у вертикальному напрямі клітинку написаний чорним чорнилом, має на першому аркуші чорну чорнильну пляму, закреслені й виправлені у тексті слова.

Високоповажаний Миколо Миколаєвичу!

Я тепер цілком оддався читанню Вашої праці. Вже виготував до друку $\frac{1}{4}$ частину (до литовського періода). Вражіння й зараз лишається те саме, про яке писав я Вам в попередньому листі: буде гарна книжка. Що до подробиць, то перш за все, на мою думку, треба найперший розділ (скифський, власне скифо-сарматський, як тепер звичайно його іменують) трохи поширити, щоб не було привілеї самим лишень скифам, а згадати, хоч коротенької про інші народи та зазначити, що правітчизна українців Подніпров'є з дуже давніх часів... Це може поширити 1 розділ на яких 2–2 $\frac{1}{2}$ сторінки.

Далі. Чи потрібен огляд географічний спочатку, як окремих розділ? Розуміється, коротеньку згадку про те, скільки нас і де ми сидимо, треба дати, але вилічувати усі притоки – чи підходить воно до такої популярної праці, як Ваша? Що ж до окремих закутків (Біла Русь, Чорна Русь і т. и. из важнішими городами), то теж чи не налякає все це читача, скоро натрапить він таку важку матерію на першому ж кроці? Мабуть, чи не зробити з цілих 6 сторінок географії української – 1–1 $\frac{1}{2}$? До того у Вас не було одрізнено українських країн від білоруських і литовських, і виглядає так, немов би то це все українські землі, “де проходило наше історичне життя?”.

Треба зазначити, що під час переписування, чимало помилок сталося в іменах і роках, та це все я, читаючи, повиправляв.

Тепер що до майбутньої зовнішності. Найголовніше – малюнки. Про це писав я у Петербурзі, але приятелі мої досить не уважно однеслися до мого прохання і одповіли, що “малюнок завбільшки з візитний фотографічний знімок коштуватиме 5 р.”. Розуміється, це не відповідь, бо мені важно знати ціну од сантиметра. Я знову написав у “Благотворит[ельное] Общество”, що видавало й “Кобзаря” і інші книжки, щоб докладніше одписали мені. Але щоб там не одписали, все одно річ така, що треба буде поїхати самому, одвезти туди негативи і умовитися, якої великості має бути той або інший знімок (звичайно, відповідно до розміру книжки прийдеться мало не всі одбитки Ваші поуменьшати на $\frac{1}{6}$ їх великості). Це не поспе нічого, але цього вимагатиме й розмір книжки, та й фінансам це легше буде. Крім Петербурга, а власне, Вільборга у Петербурзі (що зробив портрет Шевченка у “Кобзарі”) нікого кращого в Росії не знайдеться. Їхати треба, але це я зроблю тоді, як одержу од Вас відповідь, як стоїть справа з рештою малюнків. В книзі Вашій лежить реєстр, в якому списано, що немає № №: 1, 11, 17, 20, 21, 32 (цей однак єсть: Домовина Ярослава, хіба що може негатив потім у Вас розбився?), 42, 55, 59, 105, 115, 144, 147 (це помилка: 147 єсть, а немає 146), 151, 152, 153, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 163, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 194 (та ще

* Лист на 4 аркушах (13,7x21 см), написаний чорним чорнилом, дрібним почерком На арк. 7 справи збереглася й машинописна копія цього листа, набрана адресатом. Вона виконана на великоформатному аркуші (21x33 см), який мав жовті плями внизу.

не бачу я: 1976: Білгородабо Аккерман...)*. По мойому⁴⁷ усього. Чи їх зовсім не знімали? І як з ними буде? Джерело у Вас показано, де їх шукати... А може негативи єсть на них разом з усіма (я їх не зачіпав ще), а тільки одбитків мені не прислано? От на це питання перш за все дайте, будьтеласкаві, відповідь.

Далі, що до малюнків, то може б додати ще такі: 1) *Аскольдова могила* (чорний негатив і знімок можна достати, мабуть, якщо ще єсть, в магазині Б'лянкина, Київ, Крещатикь).

2) *Пам'ятникъ Крещенія Руси* (хоч і невелика потреба в цьому!).

3) *Портрет Орлика* – якщо він де небудь єсть, бо мені не відомо про нього.

4) *Будинок Мазепи* у Чернигові (єсть у *Семенова*. Росія. Полное географическ[ое] описаніе. Спб., 1903, стр. 75⁷. Та можна достати у Чернигові просто одкритку з ним...).

5) *Церква, рада і куріні запорожеські* у 1773 – єсть в “Живописной Россіи”, т. V, ч. I (изд[ание] Вольфа, 1897, стр. 165)⁸.

Цей том “Живописной Россіи” (Малоросія, Подоліяи Волинь) перегляньте, як матимете змогу, там є кілька дуже гарних (по замислу більше) малюнків⁹, як напр[иклад]: стр. 122 – Зеньковський замок, зруйнований татарами; рештки замка у Дубні (123), Меджибож (125), Руїни замка Констант[ина] Острожського (126) – дуже гарний малюнок!; Руїни Богоявленськ[ого] Собора в Острозі (128), Давня деревляна церква (131) – не що мудре впрочім; Бар (133), Корець (135), Замок в Вишневі (141), *Руїни будинку Богд[ана] Хмельницького* (147) – зверніть увагу!; Церква Хмельницького (148) в Суботові і (149) – у Переяславі, *руїни будинку Мазепи* (158).

Потім у нас досить убогенький *Ярослав Мудрий*, а дуже гарний єсть знімок з бронзового бюсту Антокольського¹⁰. Оцей знімок, на мене, неодмінно треба б нам взяти (перезняти можна б хоча б із альбому “Художественныя Сокровища Россіи”¹¹, 1903, у книзі тома II, малюнок 97-ий). Там таки в тому II томі гарний дуже знімок з Репиновських “Запорожців, що пишуть відповідь султанові” (мал[юнок] 87) (кращий за той, що у нас) та “Нестор-литописець” з Антокольського мрамору (мал. 96). Той Нестор, що у Вас, дуже гарний, але на Мефістофеля скидається.

Потім *Мазепа прив'язаний до коня* (знімка мені не прислано, тільки є згадка, що з “Ниви”, 1899, № 52¹²). Не знаю, який знімок у “Ниві”, а дуже гарний Ви знайдете в виданні творів “Байрона”, Брокгаузов[ського] вид[ання] під редакцією Венгерова, 1905 року¹³. Там є кілька варіантів його, але той, де Мазепа на коні, найкращий. Портрет Мазепи найкращий той, що незабаром Ви побачите в популярній історії Грушевського¹⁴, що друкується в Петербурзі. Цей негатив буде і у нас. Але не лихий портрет єсть і у Брикнера (Історія Петра I)¹⁵. Так само і *Данило Апостол* у Вас взятий з Бантиша-Каменського¹⁶, але чи не кращий буде той, що у Брикнера (Історія Петра I). Оце й всього поки що. Додам хіба, що я нарахував по тих знімках, що у мене є 13,512 кв. сантим[етрів], а як додати

---

* Викинути можна зате № 188: Сдача Варшави Суворову.. До чого вона нам здалася? [Прим. автора].

сюди ще коло 50 знімків, що ще я не бачив, лічучи по 80 кв. сантим[етрів] кругом кожну, то матимем коло 17,000 квадр. сантиметрів. Якщо полічитимем по 6 к. сантим[етр], то буде якраз на 1000 рублів. Правда, дещо ми добудемо “Благотворит[ельного] Общества”, але за те ще у нас є скільки карт, що теж коштуватимуть якусь копійку.. Ну, та це все як найточніше розвідаю я вже сам, як поїду в Петербург, а тим часом Ви тільки сповістіть мене, як стоїть справа з тими 45 малюнками, що в мене немає, та як Ви дивитесь на отсі мої пропозиції що до нових знімків.. Тепер вже буде загітка скоріш за знімками, ніж за мною, бо я тепер сам захоплений цією роботою.

Ще одне дуже важне питання. Усі мої рахунки сантиметрів основані на тому, що формат клиш буде такий, як формат “Історії України-Руси” проф[есора] Грушевського¹⁷ (не менший). Чи може Ви вважаєте, що треба більший? То тоді це дуже здорожить видання і малюнки більші і паперу більше і шрифт доведеться буйніший. Що до шрифту, то й я тієї думки, що досить і такого завбільшки, як в “Україні”¹⁸. Тільки чи можна буде друкувати в Києві, я дуже не певен. Тут немає ні одної друкарні, щоб не зопсували такого художничого видання, яким, я так надіюся, буде наше... Мабуть, чи не доведеться у Петербурзі і друкувати?

Як писатимете, то не пишійте на Вас[илия] Пилиповича, бо усі листи до нього перечитують. Хоч розуміється, нічого в них для себе цікавого не знайдуть, та все ж краще, якби це їх оминало. То адресуйте краще на редакцію “України”, без зазначування на конверті для кого це. А в середині на листі позначіть, що це для мене. От такі часи переживаємо!..

Ну, та якось воно буде

Бувайте здоровенькі! З щирим поважанням Василь Дома[ницький].

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 3–6.

№ 4*

8/III 1907

Високоповажаний Микола Миколаєвичу

Перш за все не одмовте сповістити мене, чи одержали Ви закритий лист, посланий Вам десь коло 20/II, а потім 2 листовних картки, бо була б велика шкода, якби вони не дійшли до Ваших рук. Там я писав усячину з приводу “Історії”. Але сподіваюся все ж таки, що Ви їх дістали, то не буду зараз переказувати, що в них писав (та це було б дуже тяжко вдруге зробити).

Зараз я дочитав вже до Мазепи – тобто $\frac{2}{3}$ праці. Щоб ніщо мені не заважало, вибрався навмисне на село і тільки наїзжаю у Київ, але все, що маєте до мене писати, чи переслати, то пересилайте на редакцію “Укр[аїни]”.

Що до дальших частин “Історії”, то XVI вік у Вас значно слабший за інші періоди, і доведеться його мало не на половину наново написати. Ви дуже довірилися таким апокрифічним джерелам, як Бантиш-Каменський (коли не помиляюся), і через те в XVI вік попереносили дуже багато такого, що воно

* Лист на 2-х аркушах (12,5x20 см), написаний чорним чорнилом дрібним почерком. На арк. 10 є й машинописна копія цього листа, набрана адресатом. У тексті копії зустрічається багато пропущених слів, які, очевидно, М. Аркас не зміг прочитати.

тільки у XVII в. з'явилося (організація і устрій козаччини, полки та інше); не було в дійсності і тих реформ королів Польських (Баторія та інших), про які понаписували “в благочестивомурвені” наші літописці... То все це доведеться попереказувати. Час же од Хмельницького і до Мазепи виглядає у Вас не зле. Шкода тільки, що в оглядах внутрішнього життя (Устрій і відносини) деякі розділи дуже вже короткі та конспективні. Ну та це все – другорядна річ. Взагалі ж і досі вражіння у мене таке, що книжка буде цікава.

Я добув у Василя Пилиповича кілька гарних портретів: 1) Юрась Хмельницький, без шапки, зовсім дитяче обличчя, 2) далеко кращий як у Бантиша – портрет Дорошенка; цей ми й возьмемо, мабуть, у книжку; 3) Кочубей Полуботок і Самойлович – тільки трішечки одмінні і 4) дуже цікавий портрет Залізняка (у білій сорочці, розхрістаний). Добре було б, якби Ви їх усі побачили та свою думку сказали. Сподіваюся од Вас листа, бо час вже заміняти кліша.

Щодо формату – теж жду Вашої відповіді. Дуже мені подобається і формат, і видання взагалі (крім шрифту) “Очерки Кавказа Маркова” (видання Вольфа)¹⁹. Певно, в Миколаєві в якому-неб[удь] магазині єсть. От погляньте навмисно – тільки нехай Вам дадуть те видання, що б рублівкоштує, в палятурках. Палятурки дуже стильні: під кавказьке срібло з чернюю подроблене. От би й нам якусь таку українську орнаментовку підібрати!

Формат теї книжки дуже гарний, але тоді вже доведеться нам кліше робити натуральної великості (тобто такого формату, як знімки). Дуже потрібно почути Ваш рішенець про це. Але якщо на клішах можна буде виторгувати рублів 100–150, то може б нехай би так і було. Зате книжка виглядала б дуже пишно. Ну, та це вже од Вас залежить... Здається, кліша вийдуть не по 6 к. кв. сантим., а дешевш навіть од 5 коп. (30 к. квадр[атний] дюйм). Якщо це так, то тепер комбінуйте усе це, та мені одповідь подайте, а я тоді одвезу все в Петербург. Бувайте здоровенькі. Щастя Боже на все добре!

З щирим поважанням В. Доман[ицький].

P. S. А де ми роздобудемо Сірка? Чи так таки ніде його й немає? Варто було б ще поглянути на старовинні портрети, що лишилися після небіжчика Лазаревського²⁰. Вони тепер, здається, в університеті, у Києві.

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 8–9.

№ 5*

14/III 1907

Високоповажаний Миколо Миколаєвичу!

Вибачте за клопіт, що вчинив Вам. Я був на селі, тільки позавчора приїхав у Київ. А перший лист Ваш (од 26/II) увесь час дожидав мене. Отсе зараз одержав вже і другого Вашого листа. Виходить, що ми вже порозумілися в цій справі. Через два дні маю вже поїхати до Петербургу – повезу негативи. Там вже замовлю і решту знімків, бо тут в Києві не встигну цього, за цих 3–4 дні, зробити.

* Лист на 2-х аркушах (13,5x20,5 см), написаний чорним чорнилом. Збереглася і машинописна копія цього листа (арк. 15), набрана адресатом.

Що до Полуботка з Петром, то я, правду казавши, досі ще не читав того розділу і не знав, чи там згадується про нього, чи ні... Цілком згоджуюсь, що це неправдивий переказ, але хіба в нашій історії, особливо з часів князівства, мало всяких цілком неправдивих оповідань, які одначе ми подаємо, додавши: “літописець оповідає”, “оповідають ніби то” і т. и. Ну та, певно, ріжниця тут єсть: то все ж народні перекази або літописця, а це увір Кониського²¹ чи Полетіки...²². Зрештою, нехай він собі здоров буде.. Щодо розділів “Устрій і відносини”, то я їх не буду поширювати багато, бо тоді книжка може сильно розростися...

В Петербурзі маю намір вибрати і папір, і шрифт, і росцінку зробити, щоб Вам більш-менш близько було видно, що коштуватиме усе видання. Грошей поки що не треба... Хіба що за кліше вимагатимуть завдатку? Ну, то тоді напишу Вам. Доведеться ще заплатити фотографові, котрий перезніме додаткові знімки, то тоді й про це напишу.

В Києві не маю часу далі читати історію Вашу, бо шарпають мене на всі боки. Як вернусь (коло 25 марця) з Петербургу то знову мабуть виїду на село: там тихо та любо, то й працювати добре.

Щасти Вам, Боже, з новим ділом – “Просвітою”²³. Здається, найнещасливіша з усіх – наша Київська²⁴: не дають їй життя, бо синемундірні з великого розуму кожного, хто тільки вступив до “Просвіти”, вважають за соціал-демократа та члена “Спілки”²⁵, органом якої є “Просвіта” з “Радою”²⁶ і т. и. От дурні царя небесного! А роботи тим часом не дають...

Чи Ви вже читали в 2 кн[изі] “України” статтю І. С. Левицького²⁷? Кумедний чоловік! Правда, багато й цінного він дає, але ж і смішного багато. В 3-ій книзі, між иншим, будувилаяний і я за *галицьку мову*, яка, на його думку, виявляється в тому, що в моїх брошурах (вид[ання] “Благотв[орительного] Обш[ества]) стоїть: *сей, від, сі* і т. и...²⁸. А того й не бере на увагу, що це більш од коректората видавця залежить, як од автора... Та взагалі кумедна у нього міра: коли людина пише *цей, од, та коло* (а не біля), а решта хоча б тарабарщина була, то то вже буде добре, то вже чиста, народня мова. Проте я вважаю, що ця стаття буде користна: кожен читає, лається, дивується, а таки те, що в ній позитивне, бере на увагу.

Бувайте здоровенькі!

З щирим поважанням В. Доман[ицький].

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 16–17.

№ 6*

[22 березня 1907]

Високоповажаний Миколо Миколаєвичу!

І досі не вислав Вам відбиток, бо по технічним умовам друку – буде друкуватися три перших аркуші одразу (взагалі друкуватиметься по 3 аркуші

---

* Листівка, написана чорним чорнилом, поспішним почерком недатована За поштовим відбитком видно, коли її отримав адресат. Адресована: “г. Николаевъ, Херсонск. губ., Его Превосходительству Николаю Николаевичу Аркасу”.

кожен раз). А через це ще загайка буде днів 2–3, бо 2 аркуші вже підписані до друку зовсім. Як видрукують, зараз же вишлю.

З щирим поважанням В. Д[оманицький].

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 34.

№ 7*

23/III 1907
Петербург

Високоповажаний Миколо Миколаєвичу!

Нарешті, після п'ятиденної біганини з друкарні в друкарню, з одного складу (бумажного) в другий, з одної робітні в другу – більш-менш дійшов ладу, і тепер Вам подаю усі відомости, а Ви, обміркувавши їх, так чи инак їх санкціонуйте. Я зроблю Вам свої рахунки, а Ви вже, зважаючи на фінансовий бік, міркуйте, як воно для Вас буде зручніше.

І. Кліша, безперечно, найкраще і найдешевше і дуже швидко (за 3 тижні) зробить Прокудин-Горський²⁹ у Петербурзі, він має чудову робітню, профессор хімії і знавець своєї справи. Видає, між иншим, часопис, “Фотограф-любитель”³⁰. А що головне – сам працює і за всім наглядає.

За портрети зразу хотів він по 35 коп. за дюйм, але вважаючи на велике число малюнків, згодився кругом по 30 коп. кв. дюйм – це дешевш як по 5 коп. сантим[етр]. Малюнки (де-які) доведеться зменшити на $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{6}$ и т. д., але тільки де-які. Усього налічив він 3009 кв. дюйм[ів], або на 902 р. 70 коп. Це як лічити усі 206 Ваших малюнків, але дещо буде замінено, з книжки Грушевського а де-що ще додасться, так що ще рублів на 50–60–70 може бути більше. У всякім разі ці кліше коштуватимуть без малого 1000 рубл.

Тепер II. *Карти*. Це вже смерть задля кармана. Вважайте сами: кожен кв. дюйм по 25 к. (як-би це не красочні, а прості штрихові, то було б по 20 коп.); кожна карта, зменшивши її до формату книжечки (розуміється на обидві сторінки), матиме 40 кв. дюймів, але тільки одна має 2 краски (значить 80 кв. дюймів), а то все або 3, або 4, або 5, або 6 (власне у Вас навіть у 9 красок єсть, але майстерня сама скомбінує так, що для 9 красок досить буде 6 кліше, а для 6 – 5 и т. д.). У всякім разі, як побачите з цього рахунка, який подаю при цьому листі, доведеться робити велике число клішів, на суму 310 рублів. Але й це ще не таке страшне, як самий друк їх. Щоб їх друкувати, то довелось би заплатити по 10 рубл. з кожної тисячі карт і з кожної краски – щось невимовно страшне! Але для економії можна буде усі ці краски вмістити в 2 форми по 80 рублів за форму. І коли друкувати, напр[иклад,] 5000 – то це коштуватиме 400 рублів. Для

* Лист на 4 аркушах (11,3x17,7), написаний на тонкому папері блакитним чорнилом. Має реставровані місця на арк. 18–20. Рукопис зберігся не повністю, бо у його машинописній копії є ще частина тексту відсутня у самому листі, про це буде відзначено у підрядковому коментарі. Аркуші листа забруднені на них зустрічалися розтерті чорнильні плями, нерозбірливо написані слова, особливо на початку а також поправки у словах, зроблені чорним чорнилом, очевидно, адресатом.

карт треба буде 3 стопа паперу по 12 р. 50 к. – значить на 37 р. 50 к. та ще за те, що зроблять одбитки з негативів, то по 10 к. з кожного – 20 рублів, а за ретушовку кожного (може деякі доведеться підретушовати, котрі дуже невиразні), то по 50 к. за кожен

Таким чином, коли вважати на 5000 примірників друку, то сама цінкографія обійдеться коло 1750 рублів, малюнки – 1000 рублів, а карти – 750 рубл.

(Щоб дурно не вакувалося кліша, можна наробити “історичних альбомів” і продавати окреме, це нам доведеться мало не дурно, а на них можна добре заробити... Це так, а ргос).

III. Друкування. Був я у Шмідта³¹, того, що друкував “Кобзаря”, але він по знакомству такі ціни мені показав*, що я [...] ** і спинився на друкарні “Общественная польза”³². Це одна з найбільших друкарень: там друкується [...] ***, “Вечерняя почта”, ілюструються усякі видання, там же і наші друкують багато, напр[иклад], Грушевського “Очерк истории украинского народа”³³.

^{4*} В першому разі примірник кругом обійдеться нам по 1 р. 12 к., значить можна б продавати і виручати таке: 1000 примірників по 3 руб. = 3000

4000 по 1 р. 25 коп. = 5000

8000 (восемь тыс.),

а скинувши 30 % книгарням – 5 600 руб., значить тільки колись би, згодом вернулись свої гроші... Але 1 р. 25 к. це не народна ціна. А дороге видання, коли воно вище 3 руб., теж не дуже привабливе публіку Зрештою довелось б поставити 3 1/2 рублі. Але це не комерція

В другому ж разі, коли б друкувати 5000 дешевшого і 2000 дорожчого, було б так:

2000 по 3 р. – 6000 рублів

і 5000 по 1 рублю – 5000

11000, скинувши 3300 скидки – 7800, тобто ще й 1000

рублів було б прибутку, а народне видання було б по 1 карб., а не 1 р. 25... Нарешті, можна б це останнє ще на 25 к. зменшити – по 75 к., і тоді книгарям давати 25 % скидки. А дорожче, або так само цінувати, або підняти на 50 к. Тоді було б так: 5000 x 75 коп. = 3750 + 6000 = 9750, а скидки 2737, остається 7013, лишку 200 р., але можна б пустити по 3 р. 50, і тоді б добавлялось ще 700 р. Або може й дешевше не зменшати з круглої ціни – з 1 рубля.

Таким чином виходять усі видатки так:

5000	7000
Кліша: 1750	1900
Друк.: 1425	1711
Папір: 1572	2359
Редакція (більш-менш): 840	840
Усього 5587	6810,

* Наступна частина листа копійована з машинописної копії (арк. 22–22зв.), бо оригінал закінчується на слові: “показав”.

** Слово у копії пропущено, очевидно, М. Аркас не зміг його прочитати.

*** Назву видання пропущено, очевидно, з тієї ж причини.

^{4*} Наступна частина листа збереглася в оригіналі, що продовжується на арк. 20–21.

не лічучи накладні всякі дрібниці. Перша комбінація обійдеться 5600, а коли ще кольоровуобложку то й 5700, а друга – 6800–6900*. Оце всі рахунки...

Цілком не знаючи, які Ваші особисті рахунки, подаю на Ваш розгляд це все...

А для того, щоб ні одного дня не баритися, будьтеласкаві, зараз же одпишіть про усе (на адресу “України”, що в цьому листі згадується пункт за пунктом). Я сьогодні їду в Київ, задержуся на 1 день в Москві... Треба ж зараз позамовляти усе: сказати рішучо друкарні, то вона тим часом доробить: і, є, з’ і т. п. Послати завдаток за папір, щоб виготовляли, і за кліша. Щоб не клопотати Вас висилкою грошей і туди і сюди, то я б просив разом з відповіддю мені, одіслати 1000 рублів у Петербург моєму приятелеві і нашому чоловікові – Александру Игнатовичу Лотоцкому³⁴ (Екатерингофській проспекть, 93, кв. 7), моєму довіренному в якого я й проживаю зараз: він знає усі деталі з моїх умов і де що з ким умовлене, то поки я знов поїду у Петербург там все робитиме за мене... Він підганятиме скрізь, бо його, як секретаря Благотворит[ельного] Общества, знають добре мало не всі друкарні і папірови склади: знає і Прокудин-Горській

Так ще раз благаю Вас – пишіть зараз же, якої Ви думки про все це, та почнемо братися за діло...

З щирим поважанням В. Дом[аницький].

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 18–22.

№ 8**

27/III [1907], Київ

Високоповажаний Миколо Миколаєвичу!

Зараз отсе приїхав до Києва. Подаю Вам ще деякі додаткові відомості. Після того, як послав Вам я листа, того ж таки дня увечері з друкарні “Общественной пользы” прислали мені зразок дуже доброго паперу – дешевшого і дорожчого – паперу кращого проти тих зразків, що я Вам послав, не тільки із зверхнього вигляду, але й кращої коністенції. Посилаю Вам ці зразки. Папір цей, власне, дорогий і дешевший, коли брати малими партіями, коштує 9 р. 50 к. подвійна стопа, але як нам треба буде дуже багато його, то остання ціна: 8 р. 20 к. – на 20 к. дорожче на стопі, тобто на 20–25 р. дорожче на всій кількості. Це ріжниця не значна, і коли Ви ухвалите той, за 8 рублів, що я Вам послав зразок, то далеко краще будеспинитися на цьому: він й досить білий і міцний, і вже сама друкарня його витребує собі (на цьому папері друкує в ній якийсь духовний орган оце Євангеліє, що Ви бачите тут). Що ж до дорожчого паперу, то він дорожчий на цілий 1 карб. на стопі проти того, що я Вам послав, зразка. Власне ціна його звичайна 18 р. 50 к., але нам пускають по 17 р. Це вже дужче відчуватиметься – будерублівна 50 дорожче проти теї “смїти”, що я Вам подав. Та може ще Ви й

* Частина тексту від позначки зірочками і до цього посилання відсутня у копії, але є у частині збереженого листа, за змістом її вмонтовано у текст саме у цьому місці.

** Лист на 2-х аркушах (13,2x21 см), написаний світло-чорним чорнилом, у тексті закреслено цифри 121, 24.

16 р. узнаете за дорогого? Одначе, коли ми спинимся на цьому папері, що 8 р. 20 к., то треба буде брати папір і дорожчий на тій самій фабриці. Зрештою, можна їй замовити його на меньшу ціну: будетрошки легчий, та й годі, можна замовити на $15\frac{1}{2}$ –16 рублів..

Це одне. А друге ось що, про що я забув Вам написати. Прокудин-Горській, ціннограф, радить, що коли Ви маєте охоту зберегти од “зубу часу” кліша, щоб вони не ржавіли, то він єдиний в Росії вигадав спосіб нікелювати їх так, що вони будуть вічно свіжі... Як дорого це коштуватиме, я не допитувався.. Коли Ви принципіально вважаєте потрібним “броніровать” як не всі, то може хоч деякі кліша, котрі можуть ще не раз здатися, то напишіть мені про це, і я, як буду в Петербурзі, допитаюся про умови і сповіщу Вас.

Оце тим часом і все. Дожидая Вашої відповіді на петербурзького листа, щоб відповідно розпорядитися, котрі з надісланих Вам паперів (рахунків друкарень тощо), непотрібні, то поверніть мені...

З щирим поважанням

В. Доман[ицький]

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 13–14.

№ 9*

9/IV 1907

Високоповажаний Миколо Миколовичу!

Одержав Вашого листа, і завтра рушаю у Петербург – мабуть, вже аж до липня місяця – поки не скінчу роботи (одночасно Вашої та, мабуть, і нового видання “Кобзаря”, яке ще хочу поправити та дещо нового здобути). Все, про що пишете, буде зроблено. Про те, щоб викинути картку Терещенка і слова з думи про Морозенка та навіть з вірша Грінченка, я сам Вам хотів порадити викинути, щоб книжка поважніше виглядала. Тепер ми трошки загаїмося – $\frac{1}{2}$ квітня вже минуло, і тільки коли б хоч з половини мая можна булорозпочинати, бо папір треба замовити наперед та й кліша з місяць будуть робити...

Ну, та вже підганятиму.

Тепер вже боюся я, чи не багато справді буде друкувати аж 7000. Такої кількості – справді на кілька літ вистачить. Добре було б, коли б так зробити, щоб на обидва боки було гаразд: щоб і меньше друкувати (значить меньше видатків було б), і щоб не дорого було, і книжка скоріш розійшлася. Наприклад, правду сказавши, гарно було б, щоб дорожче видання було не по 3 р., а по $2\frac{1}{2}$ р., але тоді (особливо, коли друкувати дешевшого тисяч 4), це дешевше подорожчас. Видатки на видання зменьшаться на ціну 1000 рублів (коли друкувати $4000+1000$), а власне на друкові 300 р., на картах – 150 р., на паперові 533 р., брошюровці 50 р. Тоді виходить, треба б продавати так: $4000 \times 1\frac{1}{2}$ р. = 6000 р.

$$1000 \times 2\frac{1}{2} = 2500$$

8500, а скинувши 2125 скидки – 6375, тобто рублів коло 700 ще й

* Лист на 2 аркушах (13,2x21 см), написаний чорним чорнилом

остається заробітку. Мені здається, що пускати по 1 р. таку книжку – це мало не дармо її давати. Нарешті, хіба ще чи не зробить так може: розпочати публікацію, що от друкується книжка дешевша і дорога; хто до 1 липня пришле гроші, той матиме по 1 карбов. на гіршому папері і по 2^{1/2} – на кращому, а з 1 липня ціна буде значно підвищена (тобто тоді вже продаватиметься по 1^{1/2} р. та по 3 рублі). Коли б передплатило багато людей дешеве видання, то хоч це й не вигодно для нас з того боку, що ми на кожному примірникові дешевого *недовиручимо* трохи, та зате буде певна копійка – це одне, а друге зате на верстаємо на дорожчому на кожному примірникові по 50 коп. Але, справді, 7000 – трошки наче б і багато...

Та це питання ми ще маємо час вяснити, ще у нас єсть цілий місяць часу. У всякому разі напишіть мені, як ще Ви на це дивитеся... (трохи велика буде як по Вашому, різниця між обома виданнями: 1 р. і 3 р. – аж втрое!.. А краще друге буде тільки вдвоє...).

Що ж до фінансів, то не одмовте, будьте ласкаві, надіслати 1500 р. для задатків на ту адресу, що я вже Вам і подавав: Катерингофській проспекть, 93, кв. 7. Александрю Ігнат'євичу Лотоцькому бо я або в нього житиму, або побіч його. Як оснуюся, то напишу свою адресу.

Поки ж що – бувайте здоровенькі

Щасти Боже і Вам на все добре.

З щирим поважанням Вас[иль] Дом[аницький].

Р. S. Грошей, коли можна, вишліть 1500 р., бо за кліша треба трохи дати, а за папір мабуть цілу половину (1000 р.) та й в друкарні треба трошки дати.

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 28–29.

№ 10*

16/IV [1907]

Високоповажаний Миколо Миколаєвичу!

Зараз одержав Ваші гроші (1500 р.) і листа. Сьогодні як раз передаю фотоцінографові знімки – перегляну з ним кожен й додаткові цими днями порозшукую. Сьогодні оце піду й в друкарню – нехай починають готуватися до роботи.

Що до кількості примірників – на цьому вже й станемо: хай буде *п'ять тисяч*. Тільки зробім іншу комбінацію: Василь Пилипович дуже радить зробити навіть навпаки: дорожчого більше, а дешевого менше (але це тоді коли б можна було по 2 р., і по 1 р. 20 продавати). На мене, то найлучче було б теж зменшити дешевого, а побільшити дорожчого – тоді дорожче дає більш заробітку, а через це можна буде й ціну на ньому знизити: не по 2 р. 50, а по 2 р. 20, або що... Ну, та ціну вже ми доставимо тоді, як обрахуємо усі видатки. А зараз важно знати, скільки й якого паперу треба виготовити. Може б і справді по половині, принаймні, поділити по 2^{1/2} тисячі того й того... А бо вже хоч 2000 кращого, а 3000 – гіршого...

---

* Лист на 2-х аркушах, написаний бузковим чорнилом.

Коли візьмемо це останнє, то

2000 x 2¹/₂ – 5000

3000 x 1¹/₂ – 4500

9500, без 25% 2375

4125.

Видатки побільшаться тільки на 300 р. На кращий папір на одній тисячі. Це принаймні буде більшою безпекою на той випадок, коли б книжка не скоро розійшлася. Так, мабуть, на цьому вже й станемо. Коли б Ви були проти цього, то напишіть, – я тим часом папір замовлю на 3000 гіршого і 2000 – кращого, а як би Ви не згодилися, то це байдуже зайвих 25–30 стоп паперу для друкарні нічого не шкодить...

З щирим поважанням В. Дом[аницький].

Р. S. Адреса моя нехай буде та, що й досі (Екатерногофській проспект, 93, кв. 7, А. И. Лотоцкому), бо я ще й досі не оселився гаразд. Чи бачили вже “Рідну справу” (Думські Вісти)³⁵. Друге число перейшло через мої руки (1-е – без мене). Здається, що для села непогана газетка... Може знаєте, кого в Миколаїві, або ще, де инде, щоб йому на комісію вислати сот кілька?

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 106–107.

№ 11*

[22 квітня 1907]

Христос воскрес, високоповажаний Миколо Миколаєвичу!

Поздоровляю Вас з святами!

Через днів 4–5 (на Великодньому тижні) починаємо вже друкувати Кліше (перша частина) буде готова до 15 мая. Довелося мені купити книжку з усіма польськими королями та дати в цинкографію, бо знімки Ваші дуже невиразні. Це, до речі, зробить нам економію, бо не треба вже знімати з них копій. Що до тих 6–7 замків литовських, то вони такі поганенькі у Вольфа, що мабуть краще їх і не брати. Доводиться багато знімків ретушувати – мало не половину. Що до карт, то економію може зробимо на тому, що поставимо трохи інший порядок кольорів, бо у Вас як раз такий набір їх, що не можна їх разом друкувати – не миряться. Та, мені здається, це невеликої ваги річ, які саме фарби і в якому ладі стоятимуть.

Бажаю Вам веселих свят.

З щирим поважанням
В. Дом[аницький]

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 44.

---

* Листівка, написана чорним чорнилом дрібним почерком За 2-ма штемпелями на ній встановлено, що відправлено її було 22 квітня 1907 р. на адресу: “г. Николаевъ, Херсонск губ., Его Превосходительству Николаю Николаевичу Аркасу”; отримано 23 квітня.

Високоповажаний Миколо Миколаєвичу!

Через неясність одної обставини – чи не найважливішої в нашій справі, власне фінансової, стала справа ця на сумний шлях... Одначе, здається мені, що Ви занадто вже песимистично її розглядаєте і передчасно опустили руки. Тепер, знаючи усі деталі видання, легше щось приміркувати, і зовсім не так вже тяжко знайти вихід. Важно нам розглянути дві обставини: 1) Чи не багато примірників мало бути по моїх рахунках? Згодимося з тим, що багато і спинимося на тому, що повинно бути менше. 2) Як зробити так, щоб видання було дешевше. Почнемо з першого. Розуміється, коли менше примірників, то більше певності, що вони скоріш розійдуться, хоча, безперечно, видання од того подорожчає. В такому разі, чи не здалась би Вам підхожою така цифрова комбінація: 2500 прим[ірників] дешевшого і 500 дорожчого, а усього 3000 прим[ірників]. Менше такого дорогого і великого видання не можна друкувати, бо кожна книжка обійдеться дуже дорого. Число 3000 – зовсім не страшне, і коли нас критика зустрине прихильно (а ляпати у всякім разі не повинні були б!), то стане його максимум на 1 год. Вияснилося вже, що утворився в українському суспільстві круг постійних покупців, коло 1 1/2 тисячі душ, які купують кожену нову книжку. Ну, а коли ще пожертвувати рублів 100 на рекламу (оповістки з малюнками і коротким змістом), то видання може розійтися за кілька місяців. Треба зауважити, що кожне ілюстроване видання іде втричі краще проти не ілюстрованого... Отож я за 3000 ані трохи не боюся б...

II. Коли б же ми стали на числі *три тисячі*, то ось які у нас полехкості були б: 300 руб. зменшається на папері, 360 – на друкові, та ще б я тоді вже радив пожертвувати красками в картах, а зробити їх звичайними – чорними, хіба що одну – сучасної України – пустити в красках. Це зменшило б видатки рублів на 500. Отже, маєте менше без малого на 1200 р. Значить, коли при 5000 видатків мало б бути 5700, то при 3000 – коло 4500. Нарешті, поробивши ще де в чому економію (сюди охоче залічую і част[кове] зменшення мого гонорару), може пощастило обійтися 4000–4200... Це, здається усе, що можна зробити... І тоді вже треба продавати так: дешевших (2500) по 2 рублі – 5000 р., а дорогих (500 шт.) по 3 р. – 1500, виручитьесь 6500. Скидки 25% – 1625. Остається виручки 4875 р. Чистого баришу могло б бути кілька сот (500–600). Правда, ціна 2 р. *здається велика, але для* такого видання – це мала. Можна, нарешті, дешево видання об'явити і за 1 1/2 р., хто виписуватиме, скажемо, од автора, або заздалегідь (нехай це будеті 25% скидки, що має взяти книгарня).

Значить, питання тепер сходить до такого питання: чи могли б Ви вкласти в видання показаних тільки що чотири, або трошки більше, як чотири тисячі рублів?.. Коли це буде можливе, то тоді справа наша буде забезпечена, бо иначе – хто його знає... Видавців серед росіян на українське видання, особливо в Петербурзі, можна напевне сказати, що не знайдеться... Єдине могло б бути –

* Лист на 4 аркушах (13,2x20,5 см), написаний чорним чорнилом, має на арк. 26, 27 закреслення, вставлене слово.

Благодійне Товариство, якби воно як раз зараз оце починало нового видання “Кобзаря”, на яке треба буде тисяч 12–15 р. (а у них усього є 4–4 1/2 тисячі)... Однак видання почнеться в надії, що тим часом воно розкупатиметься, і буде чим вертати за винне.

Так само могло б бути і в нашому ділі. Це ж не безпремінно, щоб були одразу усі гроші: аби булочим заплатити за кліша та за папір, а друкарня місяць-другий по виході зможе й поторгувати.. Так само й я, у всякім разі, вишукаю способи, щоб обійтись і не возьму нічого, поки видання не поверне видатків друкарських. Таким чином, коли б у Вас була змога спромогтись на рублів 3000, або ще там 3200 – то немає чого й вагатись, а одразу починать діло, не гаючи часу, бо коли ще одтягнемо, то тоді можуть завалитись усі мої комбінації я можтиму пробути у Петербург[у] тільки травень та червень. Тим то й важно було б, щоб цей час йшло й друкування.

Оце мої міркування. Розуміється, Вам краще знати, чи гаразд воно, чи ні, але мені дуже й дуже сумно було б покинути роботу, яку я вже от-от мало не кончив (ще останніх 100 сторін не перечитано та XVI вік ще не зовсім поправлено). Боюся я, що коли Ви сами не видасте, то справа ця буде дуже непевна. Що ж до того, що єсть книжки й Грінченка³⁶, й Коваленка³⁷, і Грушевського то це величини “несравнімыя”, то дрібні брошюрки, а це ілюстрована солідна книжка... Нехай там Грушевський напише таку завбільшки книгу, як Ваша, то одне – вона буде дорожча, або у всякім разі не дешевша, а друге, не вважаючи на великі її достоїнства, мова в ній одпихатиме од читача, як це, на жаль, Ви, й кожен можете бачити в книжечці “Про старі часи на Україні”. А про Вашу мову цього вже ніхто не скаже. Скажу по правді, у Вас на диво гарна мова. І от ця обставина та поруч з цим як ще гарно видати книжку – й мусить проложити шлях Вашій праці...

Розважте, високоповажаний Миколо Миколаєвичу, і кажіть рішуче слово: “Бути, чи не бути!” Коли: “Так”, то зараз же сповістіть мене та пустимо машину в ход (до речі, коло 15 квітня я вже мабуть можтиму поїхати знову у Петербург). Коли ж ні, то доведеться одкласти справу “в долгій ящик”, як кажуть росіяне...

Ви говорите в листі своєму за “самопевність, задоволення власного честолюбства!”. Я добре знаю, що Вам не про це йдеться і на хвилину цього мені на думку не спадало, але коли зроблено працю, на яку витрачено безліч і часу, і чимало коштів, то чи можна ж її кинути так, “без послїдствій”? А фінансовий бік – це річ рухома і ростягається як резина, хоч, звичайно, до якоїсь міри... Вважайте на мої оці комбінації і оповіщайте, чи “пріємлемо” буде це все для Вас, чи може ще доведеться вигадати якусь статтю, щоб скоротитись? Напр[иклад], інший шрифт – хоча це, власне, може дати різницю тільки в десятках, а не в сотнях рублів..

Так дождатиму Вашої рішучої відповіді.

З щирим поважанням В. Дом[аницький].

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 24–27.

Високоповажаний Миколо Миколаєвичу!

Давненько вже не писав я Вам, як стоїть наша справа. А тим часом вона з кожним днем посувається наперед, і тепер вже почнеться швидка робота. Вже виготовлено 40 перших № № клішів (завтра здано буде в друкарню), а перших 5 аркушів набирається, тільки не верстали й досі в сторінки через те, що клішів дожидають. Справа з друком може піти скоро, бо, здається, поставлять аж 6 наборщиків, то аби лишень з коректурою управився! В друкарні трохи була вийшла замішка, бо той, що писав рахунки (завідуючий) каже, що не знав, що буде чисто український правопис (з і та е); так і наборщикам сказав. А як я дав рукопис, то вони почали ремствувати, що їх одурено. Почали вимагати ще по 3 р. додаткових на аркуші. Але як це вина була більш завідуючого, ніж моя, бо я ж казав йому, що це праця українська, і він це добре знав, то половину гріха він взяв на себе, а рублів 1 $\frac{1}{2}$ (а на всьому виданні рублів 50) таки доведеться ще докласти. За те з іншими поки що справа йде добре: з перших 40 тільки 6 довелося ретушувати (а за кожен ретуш по 50 коп.). Коли б і далі так було, то ще байдуже.

З картами нічого по тому новому способу не вийшло – погано буде і ще дорожче. Доведеться спинитися на тих рахунках, що послано було Вам одразу.

Кліша будуть тижнів через два геть усі готові. Чимало клопоту мені з оригіналом – вже втретє перечитую, щоб оддати в набір, бо як не виправиш до дрібниць усього, то таку коректуру дадуть, що й не пізнаєш, що воно таке. Недурно ж тут по друкарнях український набір лічиться за “иностранний!”. Про портрет Орлика запитував я усіх, між іншим і проф[есора] Грушевського, але ніхто з них не пригадує, чи є де небудь

“Аскольдовамогила” знайшлася у самого Прокудіна Горского (цинкографа), хоч і не дуже мудра, але кращої я й у Києві не знайшов. Деяких царів перемінив – узяв в друкарні Генерального Штаба.

Оце тим часом усе, що можу Вам подати.

Коли є змога, то не відмовте ще частину грошей надіслати, бо треба сот кілька ще дати за папір та знов же й за кліша решту доплатити. Тим часом, коли можна надіслить рублів з 1000 – знову таки на адресу А. И. Лотоцкого (Екатерингофській проспект, 93, кв. 7).

P. S. А тут лихо діється: сьогодні йде сніг, було 0°; вночі, кажуть, будемороз. Як не загину в цій тундрі в маї місяці, то буде велике щастя.

Щасти Боже на все добре!

З щирим поважанням

Василь Дом[аницький]

P. S. Думська українська фракція³⁸, хвала Богові, ворухиться. Є надія, що будуть з неї люде..

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 30–31.

* Лист на 2-х аркушах (13x20,5 см), написаний чорним чорнилом, із закресленими, розмитими у тексті чорнильними плямами.

Наробили гвалту такого, що аж страх. Але виявилось зараз же, що тут не мошенство якесь, а непорозуміння. У “см’їте” чомусь проминуто була найбільшу карту (ту, що згортається у-четверо); крім того, коли почали робити ту велику, то чомусь їм здалося, ніби я сказав робити й усі “в натуральну величину”... Тим то й набігло замість 1200 кв. дюймів аж 3563! і замість 350 р. – аж 712! Ми сказали, що коли це помилка наша і Прокудің честь йому оддати, згодився і взяв це на свою душу, скинувши 324 р. 52 к. з рахунку. Тепер карти усі будуть загинатися, бо розміром більш книги, і це, власне, прийшлося нам дурно. Але взагалі, він брав добрі гроші і тяг з нас жили своїм кунктаторством, то це й не гріх... Одно слово, за карти доводиться платити тепер – 1298 р. 12 к.

За обкладинку вираховано було 355 р. 39 к., але 10% ми виторгували, то лишається 319 р. 86 к. Це, певно, багато здається, але треба памятати, що тут же полічено увесь папір на обкладинку і друк 5000 обкладинок; коли це скинути з рахунку, то вийде, що власне “кольоровість” обійшлася рублів коло 200.

Таким чином, Прокудіну за карти і обкладинки треба заплатити 1298 р. 12 к. + 319 р. 86 к. = 1617 р. 98 к., але на рахунок цього раніш дам йому 567 р. 98 к., отже, лишається йому заплатити ще *300 рублів*. Оце і все! Таким чином, я візьму з тих 132 р., що передав Лотоцькому (ще буду просити одної ласки для мене – дозвольтез тих 132 р. позичити на якийсь час рублів 60, бо тепер я цей матеріал збираю, де тільки можна, щоб виїхати було з чим за кордон. Як би знаття було літом, то може б беріг би гроші дужче, але почував себе добре, на хворобу не сподівався, а тричі довелося у Київ обернути та життя і у Финляндії – все проковтнули).

Тепер я вже очистив свою душу з рахунками – аж легче стало. Врешті, ще раз згадаю, треба ще дослати: 300 р. для Прокудіна та 685 р. 87 к. – для “Обществ[енной] пользи” – усього 985 р. 87 к., та ще ж, щоб не було часом “кредитного ст’їснення”, то про всякий случай ще рублів 100 на видатки для д. Лотоцького меньшого, бо самі оповістки обійдуться рублів коло 100 (Ви пропонували 150 на рекламу, але я видрукував 5000 оповісток, які Степаненко розсилатиме по всіх світах).

Значить, як би приміром Ви ще дослали 1100 р., то з того числа 114 р. 13 к. поступило б додатково до 132 р., що у Лотоцького меньшого і в нього був би фонд у 246 р. 13 к., з якого, з Вашого ласкавого дозволу, тимчасово возьму 60 р.

Я вже Вам писав раніш, що по усіх українських книгарнях (у 500) послано на якихось і для них, і для селян добрих умовинах. А чув я, не памятаю од кого, що Ви якимсь особливим способом, що дуже міні подобався, поладнали цю справу у себе. То чи не були б Ви такі ласкаві, пишучи колись до мене, подати докладніше, як це саме зроблено було у Вас, на яких саме умовинах і яка процедура потрібна для того всього. Дуже був би Вам вдячен.

---

* Лист без початку написаний чорним чорнилом. Аркуші листа у справі розміщені не за порядком, на арк. 116 – закінчення невідомого листа.

Шкода, що Мазепа так загаївся, підходить літо, мертвий сезон для книжки, то лежатиме дурно аж до осенню.

Ну, бувайте здоровенькі та нас не забувайте. З щирим поважанням В. Доман[ицький].

Д[обродій] Липинський³⁹ просить низенько Вам уклонитися, а разом засилаємо Вам одкритку де ми разом.

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 114–115, 117.

№ 15*

7/VI 1907
Петербург

Високоповажаний Миколо Миколаєвичу!

Дужевинен перед Вами, що не одписав Вам за гроші (1000 р.), котрі одержав ще 22 чи 23-го квітня. Не написав я через те, що саме тоді виїздив на три дні у Київ на з'їзд потребительських та позичкових Товариств⁴⁰. Повернувся сюди 2 іюня – саме на похорони Думи.

“Історія” друкується, набрано вже аркушів на 7–8, але до друку підписав 1-ий аркуш тільки сьогодні, бо треба було корект без числа... Тепер вже трохи наборщики призвичаїлися, і можна буде обійтися тільки 3-ма коректами. Не посилав Вам нічого через те, що хочу вже вислати оддрукований аркуш, бо в коректі малюнки не виразні – не приправлені ще для машини. Завтра або позавтрьому повинні дати одбитку 1-го аркуша і тоді пошлю Вам перш за все...

Кліша уже готові всі. Литовських князів підретушованої вони кращі стали, як в оригіналі. Взагалі кліша добрі – може з 10 блідих буде А як їх видрукують – це инша річ: буду вимагати, щоб добре. Відбитки з фотоцінкографії – все гарні (тільки кілька – так собі).

Пробував я, щоб карти видати графюрою – так це щось до 2000 мало б бути. Довелось спинитися на цінкографії – це й дешевше і скоріще буде хоч не раніш августа: дуже затяжна робота з друкуванням їх. На той час і книжка вже виспіє.

Завтра я переїзжаю у Фінляндію на літо, туди слатимуть мені й коректи Дуже тепер паскудно в Петербурзі – з уся[ко]го погляду.

Бувайте здоровенькі!

З щирим поважанням В. Дом[аницький].

P. S. Адреса та сама (на Лотоцького).

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 32–33.

---

* Лист на 1-му аркуші (11x14,7 см), очевидно, із блокнота, написаний чорним чорнилом. На аркушах зверху зображено малюнок орнаменту із квітів.

№ 16*

28/VI [1907]

Високоповажаний Миколо Миколаєвичу!

Разом з цим висилаю Вам бандеролью перших два аркуші “Історії” (на кращому папері; на гіршому ще міні не прислали). Боюся, чи все в них буде Вам до вподоби. Ну, та вже як є – так є: вернути не можна. Малюнки, де оригінали були кращі, здається, не лихі. Але не знаю, як Вам вони здаються. Напишіть, що в цих 2 аркушах є негаразд.

З щирим поважанням В. Дом[аницький].

Р. С. До друку підписав 5 аркушів; в набір оддав тексту 250 стор. (до Хмельницького).

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 37.

№ 17**

8/ VII [1907]

Фоклянже

Високоповажаний Миколо Миколаєвичу!

Послав я Вам вже 4 аркуші (5-ий теж одбитий, але в мене ще немає). В набір оддав уже до Мазепи (аркушів на 15); прокоректував (перша коректа) до Сагайдачного. Малюнки, здається, не дуже лихі. Дешевше видання зовсім таки біленьке і чистеньке буде Підписів, чії малюнки, не ставлю в тексті, доволі буде того показчика, що зроблено в початку (передмова, показчики і огляд надрукується потім). Карти робляться. За кліша вже єсть у мене рахунок 989 р. 84 коп. – аж в цій частині нашої “смети” вийшло так, як і сподівалися.

Дуже прошу Вас, поклопочіться та надішліть ще 500 рублів (на адресу Александра Игнатовича Лотоцкого Екатерингофській проспекть, 93, кв. 5), треба дати частину за карти. Це вже буде усього 3000 р. ($1\frac{1}{2} + 1 + \frac{1}{2}$). Поїду цими днями підганяти друкарню, бо щось мляво друкує, а треба, щоб в августі кончилося все, бо в кінці августа і я звідси помандрую на Україну. Хоч і дуже тут славно: і люди, і природа – та все ж до своїх рідних злиднів тягне.

Цими днями починаємо друковатинове видання “Кобзаря”. Де-що (і чимало) знайшлося ще свіжого (кращих варіантів, поправок Шевченкових і один невідомий ще вірш); крім того, в народньому виданні, котрого буде аж 20 тисяч примірників по 50 коп., я роблю пояснення до тексту. історичні, історико-літературні та інші пояснення; думаю дати й біографію для народнього видання. Це вже, мабуть, останнє видання, бо в 1911 році – Шевченко стає всенародньою власністю.

Щиро бажаю всього найкращого.

З щирим поважанням В. Дом[аницький].

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 35.

* Листівка, написана чорним чорнилом, відправлена 12 липня 1907 р. із Кавантсар (Фінляндія) на адресу: “г. Николаевъ, Херсонск[ой] губерн[ии], Его Превосходительству Николаю Николаевичу г[осподи]ну Аркасу”. Датована роком за штемпелем.

** Лист на одному аркуші (12,5x20,5 см), написаний чорним чорнилом, на аркуші 36 збереглася машинописна копія цього листа.

Високоповажаний Микола Миколаєвичу!

Посилаю разом з сим 5 і 6 аркуші. 7 і 8 теж досі оддруковані 9-ий – був уже по 3-ій коректі, 10–12 були по першій. Робота взагалі йде мляво – коректи задержують, бо поки оберне коректа у Финляндію і назад, то 3 дні й минуло, а як полічити по 4 рази (на аркуші) таких оборотів, то виходить часу дуже багато. І, не вважаючи на все те, помилок, як самі бачите, трапляється чимало. Принаймні 75% з них робиться в друкарні вже в останню хвилину тоді, як аркуші підписаний, напр[иклад]: “небожівне”, Переяславі (зам[ість] Переяславі), з тього (булоцього) я виправив в останній коректіна з того, а вони от що зробили!), побрав на усе – “на” у мене відкинуто було і т. и. Так само на стр. 51, 33: і страшенно разом – я виправив: і той страшенно – а вони “той” не вставили. Теперя “свѣрку” помилок в останній коректі прошу робити д. Лотоцького Це справа кількох минут, а тим часом вона псує дуже книжку. Що ж до де-яких інших слів, що Ви винотували, то я їх не вважаю за помилки: “хрестини” – це слово літературне, а хресбини (=“крестьбини”) я й не чув; “тамошній” так само (“тамотній” – не стрічав). (Адже ж тоді і *тутешній* довелось би писати “тутетній”?, “повод” і “привод” – слова синоніми; в Західн[ій] Україні уживають “*новід*”... Це не такої ваги річ, щоб її ставити в помилки. “За всім” – орудний падіж, а за *всім* – це був би скоріш *dativ. pluralis*. Напр[иклад], “Петрила” – це не помилка (може бути, що є подвійна форма і міні відома – перша).

“Марця” зам[ість] “березня” – теж, мабуть, не варто застосовувати (звичайно, я скрізь подаю обидва терміни поруч, – нехай читач привчається до них!). На стр. 53, 1: “помстились” – має сенс і без поправки на “помстятись”...

Справжній недоглядмій – що половці насунули з *заходу*, *Переяславу* зам[ість] Переяслава (просто читав коректумашинально, не вдумавшись, бо в оригіналі стояло, розуміється, як треба). Ну, та без помилок взагалі трудно обійтись. Воно б можна було б, але при інших умовах: щоб бути на місці, і ще одну коректу читати (часом 5, часом 6), але наборщики й так вже гніваються і видно через те, що коректбагато, неуважливо виправляють. Великий клопіт з оригіналом буде аж до 11-го аркуша, бо у мене рука погана, пишу дрібно, і в кожній коректі доводиться все щось підправляти. Згодом, як верну Вам оригінал, побачите, що то за морока. А скільки ж то ще в коректах стилістичних поправок робиться... Хотілося б як найкраще, оскільки моєї снаги...

Ну, це все якось обійдеться, а ось лихо – коли б моя друкарня не забастувала? Щось там все з хазяями не погодяться, і от завтра 3-го мають вияснити всякі питання. Не доведи, Боже, як застрайкують...

* Лист на 2-х аркушах (13x20 см), написаний чорним чорнилом, остання частина написана ущільненим й дрібнішим почерком

І так вже ясне діло – мені доведеться сидіти, мабуть, увесь вересень у Петербурзі.. А це міні зовсім не подобається – треба бути вже у Києві... Не гаразд виходить! Оригінал весь вже оддав в набір. Карти скоро будуть готові – прислали на коректу.. 500 рублів одержав – дякую!

Виправляйте, будьте ласкаві, усі аркуші, Вам видніше усе, як міні за коректурними помилками.

А ще забув сказати Вам, на тиждень була спинилася справа, бо цінограф пропустив 3 кліша (Гедиміна Жигмонда I, II і III) – і ждали, поки їх поробить. Надгробок князя Острожського викинув, – раз те, що в тих аркушах малюнків більш, як тексту (аж по 2 на сторінку), а друге – він затесався між Янушом і Констант[ином] Константинов[ичем] – виходить немов би і хронологічно так мусить бути. А тим часом в тексті про нього й не згадується (близько малюнка).

Остогидло мені тут. Додомухочеться! І колия писав Вам: “на жаль доведеться їхати”, то не за болотами північними жалів, а за тим, що як же тоді з роботою буде.. Там уже у Вас досі й кавуни їдять, а тут ще тільки суніці та споришки, а вишні – ледве почали червонітися, липа цвіте, жито почали косити... Аж смішно, як згадаєш наш край!

З щирим поважанням В. Дом[аницький].

P. S. Я забув Вам ще сказати, що вже...*

Адресуйте тепер по тій адресі, що в початку листа – скоріше буде

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 38–39.

№ 19**

29/ IX [1907]

Петербург

Англійський проспект, 45, кв. 46

Високоповажаний Микола Миколаєвичу!

Посилаю Вам заказного листа, бо боюся, що мої листи до Вас не доходять. На останнього листа і на ще ранішу открытку, відповіді я не дістав. Сповідіаю про те, в якому стані зараз книжка. Зараз отсе прочитав коректу останнього аркуша. Тексту вийшло 24 аркуші (22 вже видруковано, 23-й підписаний до друку). Крім того, вкладна сторінка, сторінка з передмовою, зміст та список малюнків і портретів та сторінка з помилками (після тексту), займають ще $1\frac{1}{4}$ аркуш; родоводи займають теж якраз аркуш (друковані на дві сторони (внутрішні), карти займають 2 аркуші (8, а на кожну по 4 сторінки) – отже, всього книжка завтовшки буде $28\frac{1}{4}$ – $28\frac{1}{2}$.

Тепер от ще, що я зробив, не спитавшись поперед у Вас. Щоб уже книжка виглядала так, як і годиться такому коштовному виданню, я замовив художникові Ткаченкові¹ малюнок для обкладинки. Він зробив його добре – в 4 краски... Вгорі – степ, могили, а над могилою орел чорний. Коло могили козацькі причандали

* Кінець цього речення зрізано при реставрації справи.

** Лист на 2 аркушах (12,5x20,5 см), написаний чорним чорнилом, дрібним ущільненим почерком

лежать. Під цим малюнком, що займає $\frac{1}{4}$ сторінки, іде письмом, типу часів Литовського Статуту, підпис: “Історія України-Руси”. Написав Микола Аркас”.

І більш нічого, а по боках, з старовинних рушників, перезнято орнамент – якісь птахи (півники неначе) дзьобають ягоди. Здається взагалі обкладинка гарненька – усі хвалять, кому показував. Клішів треба робити 4, бо в 4 чотири краски, а для дешевого видання – без красок, тільки чорна та біла. Це, з папером для обкладинки (дуже дорогим, бо 40 р. стопа), коштуватиме 200 рублів, але за те тепер книжки менш 3 рублів немає чого й думати продавати, і то дивуються усі, що так дешево визначаємо. А дешевше видання мусить бути 1 р. 50 к., як раз половина проти того. А щоб для покупців таких, як учителі, то що, було дешевше, то можна це навіть в оповістці обговорити, що для них дається знижка 20, або що процентів – це й буде ті самі 1 р. 20 к. З такою умовою можна й Степаненкові здати книжку, буде з нього й 15 процентів! Зате на дорожчому він он скільки матиме заробітку.. Чи не так воно буде як я думаю, чи може не згодні? Одпишіть, будьтеласкаві, одразу, бо ціну вже викарбовано на кліші (ззаду на обкладинці я теж зробив маленьке кліше – козацька зброя – щоб не гола була сторінка). Та зараз мабуть надішліть вже й грошей чималу купу, бо поки дійде Ваша відповідь до мене, треба вже буде з друкарем та ціннографом розплачуватись.

Я ще не підраховував скільки треба, але мабуть до тих 3 тисяч, що вже вислали, дошліть ще стільки ж, а чи буде воно по цей бік їх, чи ще й по той, виясниться, як вже усі видатки будуть у мене порашовані.

Гроші вишліть на адресу: Олександра Ігнатовича Лотоцького (Екатерингофській просп. 93, кв. 5). Та ще прошу Вас, не одкладайте на далі й через те, що знов погані чутки доходять до мене, ніби то мене хочуть до дядькової хати таки попросити, чи то до “Громадської Думки” по 126 статті тулять⁴², чи ще яку вигадку там вигадали, не відаю, але сподіватися можна усього. Тож коли, не дай Боже, експропріюють мене, то кінці виведе д[обродій] Лотоцький, якому я передав, на всякий випадок, усі рахунки. Слава Богу, що хоч текст викінчив. А чому Ви списочка помилок не зробили та не прислали досі? Присилайте, будьте ласкаві, бо без того не можна буде книжки брошюрувати. Вам послано 19 аркушів. Зараз піду возьму та пошлю ще 2 або 3. Щиро зичу усього найкращого.

З щирим поважанням В. Доманицьк[ий].
ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 40–41.

№ 20*

10/X 1907

Високоповажаний Миколо Миколаєвичу!

Заказного листа і 1000 р. дістав сьогодні. Попереднього листа Вашого (про помилки з місяцями) теж я одібрав в свій час, і в тому листі, що писав Вам перед заказним своїм (Ви його не одержали, як і одкрити), я й одписував дещо з приводу тих місяців.

---

* Лист на 2 аркушах (11,4x17,5 см), написаний чорним чорнилом. На звороті аркуша 43 останні літери слів у кінці 3-х рядків розмиті, очевидно, клеєм при склеюванні справи. Нижню частину листа написано ущільненим почерком

В більшій частині книжки я їх виправляв на один шгалт, але справді подекуди лишив так, як було. Визначіть усі помилки, то найголовніші помилки з місяцями треба буде зазначити, хоч мабуть, їх буде менш, як Вам здається (колись Ви виказали кілька таких помилок з місяцями, але я їх не знайшов). Щоправда – не гарно вийшло, але хронологія “Ради” не новітня, а взята зі Львова – з писань Н[аукового] Товариства⁴³ з давніх часів. “Рідний Край”⁴⁴, навпаки, вернувся до часів “Основи”⁴⁵. Погано, що навіть місяців українці не здужають до порядку довести!

Сподіваюся, що поки дійде цей лист до Вас, Ви надішлите помилки. У мене тільки й є, що з 2-го аркушу – ще давно Ви надіслали.

Вислав вже Вам 22 аркуші; сьогодні повинні оддрукувати вже останній – 24-й (тексту). Змісту малюнків і передмови ще не давали мені до підпису. Карти друкуються, днів через кілька повинні бути готові

Треба вже будецими днями виготовити оповістки та рекламу пустити. Проте, як би дешевше продавати “учащим, учащимся, селянам и духовенству”, спишуся з Василем Пилиповичем.

А як же бути з альбомом? Чи пускати його? Шкода, маючи готові кліша, не використати цього? Одпишіть про це. Тексту можна давати по 1 сторінці, не більше, до кожного портрету. Коли взяти з 50 портретів, то це займе аркушів 6 (треба лічити на 2 сторінки, бо друга буде чиста), та самі малюнки займуть аркушів 6 (якщо кожен на окремому листкові, але ж можна і по 4 пускати на сторінці!). Таким чином, книжка вийшла б коло 10 аркушів. Набор і печатя стояв би рублів 120, а папір рублів 300–350 (рахуючи на 3000 примірн[иків]). Більш-менш приблизно видання коштувало б рублів 400–500, тобто по 15 коп. примірники, а продавати б треба по 50 к. (Я не брав рахунків у друкарні, а так прикидаю по своєму). То тепер Ви й поміркуйте, чи пускатися нам ще в нове “плаваниє”, чи вже годі буде? Я б тоді засів на тиждень, або більш та понаписував кожному панові по сторінці тексту. А може вже подождемо та побачимо, що обійдеться це видання? Бо, правда, треба ж і те на увагу взяти, що кишенья Ваша – не без дна? Міркуйте, як вам здається. На всякий випадок, якщо цей замір мав би здійснитися, назначіть, кого саме треба було б у люде пустити – яких князів, гетьманів, лицарів запорожських та инше. Може й не набереться 50, то ще дешевш буде

Мене, поки що, не зачіпають, але “не в’єси ни в дне, ни часе, а онъ же Сынъ Человѣческ[ий]...”⁴⁶.

А тим часом міні гірше лихо: я заслаб, не вихожу з хати вже з тиждень. Боюся, щоб не вернулося те, що водило мене і на о. Корфу, і по Рагузах⁴⁷ і т. и. (тобто туберкулезний процес)... Це вже гірш усього!

З щирим поважанням
В. Доман[ицький]

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 42–43.

Високоповажний Миколо Миколаєвичу!

Здається, я й досі Вам не одписував, що й останніх 2000 р. одержав. Це вже круглих 6. Справа наша стоїть так. Напечатано усе і Вам усе послано. Книжка брошюється (родоводи теж уже вкесні). Зупинилися через карти, які й досі не готові, але не з вини літографщика. Найбільша погібіль усіх нас, разом з друкарями і літографіями, це папірові фабрики – брехливі, без міри. Скажуть: через 3 тижні, а через 3 місяці пришлють заказ. Так і зараз вийшло: на цілих 2 тижні обманули з папером для карт. Вчора, нарешті, доставили. На цьому тижні будевидруковано 4 карти, а на тому – решта. Отже, раніш 5–10 ноября книжка не вискочить на світ. Обкладинка по-завтрьому вже буде видрукована. Тільки через карти зупинка.

Сьогодні оддав я до друку помилки. Одержав Ваші учора, а до того, щоб ще краще було, попросив я перечитати книжку уважно секретаря Благотвор[ительного] Общества д. Стебницького⁴⁸. Він веде всі свої видання (і “Кобзарь” разом зо мною), корректорське око має дуже добре, і до того доволі гострий критик і що до змісту. Помилки він виловив втрое більш проти Ваших, але все більш дрібязкових не стає десь прутинки при переносі, літера перекосилася і т. и., але кілька зауважень і дуже серйозних. Я скомбінував Ваші уваги з його і склав список цілий, який уміститься проте на 1 сторінці (петітому у 2 стовпці). З помилками, певна річ, найбільш я винен, але виявилися й такі речі, що я сьогодні великого галасу наробив в друкарні: в підписаному мною аркушові 5-му, на стор. 66 у мене немає а-ні однісінької помилки, а в відбитку – щось аж 13, та таких страшних, немов це якась 1 коректура (а підписав я 5-ту – у мене вони всі зберігаються поки що). Я показав це управителеві друкареві, і той сам звелів передрукувати сторінки 65–66, бо виявилось, що хтось розсипав набір на стор. 66 і не сказав нікому, а натулив літер, куди йому в голову прийшло. Багато дуже і по інших аркушах є таких помилок, що два слова до купи збиті, або розбиті – це теж все вже після підписання пороблено^{**} ... Що до місяців, то поставив їх у помилки, тільки з 4–5 не взяв, які не мають ніякої ваги.

Дуже приємно було чути, що д[обродій] Стебницький вельми похвалив книжку, каже, що читати інтересно і поділи добрі. Теж трохи він вагається, як воно буде з цензурного боку. Але книжка велика і дорога – це не те, що за 15–20 к[опійок]. Та от на Грушевського за його 20 коп. книжечку навіть поход були підняли, та й то байдуже..

Що ж до публікацій, то цими днями пуцу по всіх українських часописах і можев 1–2 російських. В цих останніх не варто, бо все одно, напр[иклад], магазин “Труд”, або Вольфа, або “Новое Время” друкує в газетах те, що у них є нове. А

* Лист на 4-х аркушах, написаний чорним чорнилом, не має механічних пошкоджень

** Хоч треба сказати, в таких довгих рядках, як у нас – шриффт звичайно ламається і розсипається. [Прим. автора].

щоб про книжку більш знали, то я дав надруковати оповістку спеціально для книжних магазинів, яку й розішло по усіх, які є, книгарнях. У цій оповістці показано ціну на обидва видання і сказано, що хто випише за гроші до 20 листопада, то матиме 30% скидки і пересилка за наш кошт. Після ж 20 листопада усе видання поступить на склад у книгарню “Кієв[скої] Старины”⁴⁹ (а, значить, тоді вже й скидки такої не матиме). Що ж до “Кієв[скої] Стар[ини]”, то й їй більш 30% не дамо, бо коли беремо на себе пересилку, то це вийде все одно, що й 35! А більш на такому дорогому виданні давати не можна.

Для розсилки з книгарні “Кієв[скої] Стар[ини]”, і взагалі кому-будь, я друкую іншу оповістку: кліше обкладинки, а в середині змісти книжки і ціна... Великий клопіт буде з одправкою: треба ящиків, мотузків, рогами і т. и. Ну, та це вже доведеться найняти тих людей, що торік розсилали “Кобзаря”. Так само вони ж і оповістки порозсилають по книгарнях та по окремих людях. (До речі, про окремих... Я не поставив цього слова у помилки, бо й так їх багато, а друге ще й те, що це, принаймні, спірне питання. От навмисне погляньте слово: *отдѣльный*: особний..., одрубний..., округлий... А *округлий* і *окрімний* – це все одно, що війна і війна; і так, і так можна (напр[иклад], Шевченко ніколи не розрізняв і на *о*, більше писав, як на *і*)...

Ще одна справа. Зробіть список, кому на Вашу думку треба послати який примірник (дешевший чи дорожчий): в які інституції, редакції, визначним людям (певно, окрім тих, кому будецими днями оповістка року, що, хто передплатить за гроші чи замовить з наложеним платежем до 15 листопада, той матиме 30% скидки (і пересилка за шот видавця, як що випише не менш 10 примірників). Передплатучи замовлення надсилати до 15 листопада: Петерб[ург], Англіїс[кий] проспект, 45, кв. 46, А. И. Лотоцькому Після 15-го листопада усе видання поступить на склад “Кієв[скої] Старины”.

Скоро книжка вийде, половину всього видання (тоб то 1½ прост[ого] + 1 тисяча кращого) буде вислано у книгарню “Україны”, а зрештою заждемо – може передплата з половину потягне...

Я вже склав з д[обродієм] Лотоцьким (меншим) список, кому вислати по примірнику чи два, як Ви писали в останньому своєму листі та з додатками моїми. Набралось щось із 60–65 примірників. Я собі проситиму з 7–8. (До речі, може бути ще й так, що у нас будуть зайві примірники, бо “Обществ[енная] друкарня” славиться тим, що не тільки не додає, як інші, а дає більш, тоб то брошурує ті, в яких якийсь гандж єсть... Звичайно, такі можна будепускати за 1/3 част[ини], або що... Дуже міні боляче, що довів діло ніби й до краю, а не бачитиму, поки не пришлють так само, як і Ви, як книжка виглядатиме готовенька, не могтиму сам розсилати і т. и. Ну, та це Лотоцький менший зробить із студентами українцями (тутешніми), як найкраще.

Оттакі у нас діла!

А тепер, бувайте здоровенькі, високошановний и дорогий Миколо Миколаєвичу, і спасибі Вам, що дали спроможність міні цілий рік існувати, роблячи таке діло, що воно до душі як раз припадає... Прошу вибачити за всі прогрішення мої, вольні і невольні, але як узяти на увагу ті обставини, в яких доводилося робити діло, то Ви зрозумієте, що без того тяжко було обійтись...

Напишіть міні ще на Петербург на Екатерингофск[ій], 93, кв. 5, Лотоцкому – може лист Ваш ще застане мене. А як і ні, то міні у-слід його вишлють.

Бувайте ж здорові! Дай Боже, щоб як я повернуся з-за кордону, вже був час і до другого видання братися. Оце вже будедешево, бо самих клішів (звичайних та для карт) у нас будена 1700 р.!

Негативи я сказав вислати у Черниговський музей⁵⁰ і написав Андр[ію] Павловичеві Шелухіну⁵¹ про це. Що ж їм ще писати?

Вони повинні Вам подяку писати...

Ще раз і ще раз – щастя Вам Боже!

Бувайте здорові, та мене не лайте!

З щирим поважанням В. Доманицький.

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 110–113.

№ 22*

9/XI [1907]

Високоповажаний Миколо Миколаєвичу!

Засилаю Вам ще дві розписки на 1100 р.

Тільки, як вже вишлете останні гроші, то треба будеповернути оті “приватні” розписки Прокудіна-Горскогійому назад, бо коли він роспишеться на рахунку, що “получилъ сполна”, то вийде, немов він двічі брав гроші.

З щирим поважанням В. Дом[аницький].

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 122.

№ 23**

24/XII 1907

Zakopane

Jerzewo⁵²

Високоповажаний Миколо Миколаєвичу!

Перш за все поздоровляю Вас з святками і з Новим роком. Бажаю Вам од усього серця усього найкращого, а перш за все здоровля, бо по собі знаю, що то найдорожча річ.

Одержав цими днями і я “Історію”. Таки справді гарно виглядає: не соромно в люде показатися. А про те побачимо, що то наші критики скажуть. Розуміється, спеціаліст може вишпортати цілу купу усяких більших або менших гріхів, але, беручи книжку в цілому – вона таки добра. Зараз тут в Закопаному зо мною живе молодий історик Ліпінський (може будедругий Антонович⁵³, бо й доля їх однакова: він син поляка-аристократа, але зрікся польщизни і став українцем). Дав я йому примірник, і він дуже хвалить; робить в книжці уваги усякі, і вони

* Листівка, написана чорним чорнилом, не датована роком. Його встановлено за відбиткомштемпеля.

**Лист на 2 аркушах (13,5x17 см), написаний чорним чорнилом, як видно, відправлений із Закопаного курортногмістечка на півдні Польщі, яке знаходиться на висоті 800–1000 м над рівнем моря, у передгір’ї Високих Татр.

здадуться, певно, згодом, як може, дасть Бог, доведеться й друге видання робити. Дав я ще дешевший примірник одному селянинові свідомому українцеві з Київщини, що лиха доля занесла його сюди в Закопане. Теж дуже тішиться та любує. Ніяково міні перед Вами за дві речі: за тих 60 р., що позичив у Вас, не спитавшись попереду, а друге, що щось з 12 чи 15 примірників книжки розіслав. Але з них хіба 5–6 таких, що рідні, то що послано, а то все таким людям, що мабуть і Ви згодні б дати: Єфремов⁵⁴, Матушевській⁵⁵, Стебницький⁵⁶, Дурдуковський (В. Мировець)⁵⁷, Степаненко⁵⁸ в Кракові (на ім'я Лепкого⁵⁹) – для Краківської “Просвіти” та студентської громади...

Дуже-дуже погано, що так запізнилася книжка. І чого той палятурщик так довго опрацював їх, аж цілий місяць, не можу того збагнути. Степаненко ще 21 писав міні, що книжок ще й досі немає. Ну, та досі вже мусять вони бути. Лотоцький (старший) писав міні, що з Прокудіним-Горським розщитався, а друкарні заплатити тоді, як усі книжки вона здасть.

Одержав я вчора й по примірникові “Кобзаря” (усі 3 видання); теж гарні книжки вийшли.

Тепер я маю невеличку роботу – перекладаю лекції Антоновича: “Домонгольская Русь” та Литва; мають вийти у Києві під редакцією М. Грушевського та моєю. Але одна біда – не можу ще працювати. Три тижні вилежав у ліжку, і наче був уже на людину похожий, т^о була нормальна, а це знову повернулося, знову лежу і робити нічого не можна (власне писати, бо й це пишу, лежачи у ліжку). Отака рахуба! Добре в печінки вліз той Петербург!

Я Вам послав одкрітку з своєю адресою ще в кінці ноября, але знати, вона до Вас не дійшла, бо й Олексій Гнатович писав міні, що Ви запитували його про мою адресу.

Сидітиму я тут до весни, а далі що зроблю з собою – ще не знаю нічого: побачимо, яке здоровля буде...

Ви, певно, будете слідкувати, де нас будуть лягати, чи хвалити, то дуже прошю Вас сповіщайте вряди-годи й мене про те, що люде про нас кажуть.

Бувайте ж здоровенькі!

З щирим поважанням В. Доманиц[ький].

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 45–46.

№ 24*

6/19 I 1908

Zakopane

Jerzewo

Високоповажаний Микола Миколаєвичу!

Засилаю Вам у цьому листі першу рецензію на наше видання, видрукована вона в № 5 “Діла”⁶⁰. В цьому ж листі вкладений також лист д. Липинського, товариша мого “по несчастью”, тобто з такою ж історією, як і в мене, в легенях.

Цей самий д. Липинський подав справедливу думку, що в Вашій історії Мазепа має таку цілісність, що варто було б видати брошюрку про Мазепу.

* Лист на 2 аркушах (13,5x17 см), написаний чорним чорнилом.

Справді, це спасенна думка, бо досі а ні жодної книжечки популярної про нього не було.. Може це зробила б (тобто передруковала) Ваша “Просвіта”, а як ні, то Київська, певно, обома руками за це ухопилася б, бо вже “Яри та піски”⁶¹ видає. А Мазепу конче треба було б метеликом в народ пустити. Тільки треба зробити одну поправку – зазначити, що про оті пригоди з жениханням Мазепи – це “переказують”, а не справді так воно було.

Не знаю, коли і як воно сталося (мабуть, як я був слабкий, а карти без мого догляду друковалися), але карта земель XVI–XVII в. геть зопсована: пересунуто границі, і Львів з Галичини опинився в Малій Польщі, Варшава теж Бог знає де і т. и. Як це воно так вийшло, ніяк не збагну. Ох, достанеться од критиків за цю карту. Галичане сердяться, що Галичини їм мало одрізали, а Угорщину поминули... Ну, на другий раз можна буде їм припустити “на зріст”, як тим дітям, що швидко ростуть. Тільки те лихо, що на захід якраз українці не сунуться, а ще їх одсовують звідти, а за те ми на схід все посовуємося.

Напишіть, як буде яка рецензія, бо я, крім “Ради” та “Діла” та “Вісника”⁶², ніяких видань більш не бачу. Може можна прислати те число, де що буде то дуже дякував би.

Я все ще поганенько себе почуваю, ніяк на мірі не стану, а вже 6 тижнів тут сижу! Коли б хоч до весни геть позбутися клопоту

А тим часом бувайте здоровенькі!

З щирим поважанням В. Доман[ицький].

Р. С. Що то Олексій Гнатович з клішами наплутав? Пише, що щось не так зробив, а що саме – не розберу

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 47–48.

№ 25*

23/I [1908]

Zakopane

Jerzewo

Високоповажаний і дорогий Миколо Миколаєвичу!

Дуже перед Вами винен, бо вже на кілька листів Вам не одписував. Нарешті, аж сьогодні спромігся – останній тиждень мене мучили тяжко зуби; я їх то рвав, то пльомбував, то за всім тим і світа Божого не бачив.

На жаль те, що Ви вчитали в “Русі”⁶³ (та й у “Раді” було⁶⁴) – свята правда: мене на 3 роки вислано десь аж у Вологодщину не знати за що й про що: “догадуються за те, що мав вплив на селян у своєму селі”... Гарне обвинувачення! Тоб-то, формально це охрещено иначе: “агітація, тайное сообщество” і ще щось. Тільки я цього нічого не бачив, ніякого суда не було, а коротко – адміністративним порядком – марш у північні краї!

Та що ж уж робити? Очевидно, три роки доведеться просидіти за границею (про заміну Вологодськ[ої] губ[ернії] на за границю подано прохання цими днями). Досадно тільки, що як то кажуть, “ні за понюх табака”... Але якось воно

* Лист на 2 аркушах (13,5×17 см), написаний чорним чорнилом, папір жовтий.

буде – мовляв той Куперьян. Зрештою, якусь роботу і тут найду, може й у Петербурзі щось друкуватиму (адже проф[есор] Грушевський сидячи у Львові, править коректи петербурського набору). Якось проживу..

Що до рецензії “Ради” (№ 6), то д. Дорошенко⁶⁵, на мою думку, дещо зайве написав. От хоч би й те, що чому не згадано про суперечку з-за початкового періода української історії. Але це ж дурниця! В науково-публіцистичному творі це можна подавати, але до чого нам клопотати, зрештою, дурними теоріями голову нашого читача? Так само, закид його про поділ на періоди не багато вартий. Поділ як раз такий потрібний в популярній історії..

Поки що нас хвалять, але от у І кн. “Вісника” грізний Фотій Красицький⁶⁶, кажуть (ще книжки я не бачив), доволі гостро нападається на ілюстрації.. Одно мені гірко: як би це говорив справжній художник а не *маляр*... Хоч він і в Академії Худож[еств] учився і “Запорожця на пасіці” намалював, але доволі глянути на обкладинки останніх 6–7 видань “Віка”⁶⁷, щоб побачити, що йому богомазом бути, а не критиком малярської штуки. Я його знаю особисто, і дуже добре знаю, тим то й досадно міні, що Фотя на нас критику “напускаєть...”. Але нехай уже прочитаємо, що там він верзе!..

Д[обродій] Липинський просить Вам уклонитися. Він цими днями має писати рецензію на “Історію” до “Записок Нау[кового] Товариства”⁶⁸, де викаже деякі гріхи наші. Це буде корисна річ для другого видання. Загальний же погляд його на книжку Ви знаєте з його листа до Вас...

Добре, що Ваша “Просвіта” видає Мазепу. Треба б ще додати малюнок, як Карл з Мазепою тікають – це є в ілюстрованому виданні Пушкіна⁶⁹ (десь в 1890-х роках вийшли та, мабуть, є й в останньому, Марксієвському). Ніяк не зрозумію, яким способом кліша опинилися в Чернигові, бо ще як я був у Петерб[урзі], то днів за 3 до од’їзда хотів вернути Стебницькому ті кліше, що позичав у нього та забув оддати. Звернувся до друкарні і міні одповіли, що вже послано в *Миколаїв* до Вас. Чи вони тоді збрехали міні? Ніяк не розберу.. Д[обродій] Лотоцький чув од мене, що кліша послані вже до Вас, то ото, мабуть, і зробив помилку, сказавши послати в Чернигів решту (мабуть думав, що негативи). Взагалі якась велика плутанина вийшла, і то друкарня щось набрехала..

Ну, а тим часом, бувайте здоровенькі, дорогий Микола Миколаєвичу! Нехай Бог помагає як найскоріш розпродати “Історію”, то друге видання зробимо таке, що ні одному критику й рота роззявити не дамо...

З щирим поважанням В. Доман[ицький].

Р. S. Здоровля моє трохи краще: вже вихожу на шпацір.

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 49–50.

8/21 II 1908
Zakopane
Jerzewo

Високоповажаний і дорогий Миколо Миколаєвичу!

Загаявся я з одповідью на лист Ваш. Прочитав уже й я знамениту критику Фотія. Я наперед казав Вам, що розумногооднього не треба нічого сподіватися, але все ж не думав, що такий він дурний. Маю вже факти, що читачі просто сміються з його “откритія Америки”: що Грушевський роз’яснив український початковий період.. Вибачте міні, високоповажаний Миколо Миколаєвичу, але я не витерпів і подав до “Ради” репліку на Фотієву “критику”. Не знаю, чи захоче “Рада” умістити⁷⁰, як не умістить, то я просив зараз же міні вернути, а я пошлю тоді до “Діла”. На мене, не треба мовчати, коли швець та, крім чобіт, починає ще й інше щось критикувати (згадайте класичне оповідання “Салдацький патрет” Квітки-Основ’яненка⁷¹). Це я головне про те, що *історія наша привільованих осіб!* Ну, хай йому всячина! Я все ж сподівався, що буде щось поважніше, а так – то не варто й тим дуже клопотатися, що він написав!

Д[обродій] Липинський зараз пише до “Записок”. Він викаже в 100 раз більше дефектів, помилок, як Фотій, але з його рецензії видно, що це все дрібніше, другорядне, а праця вельми цінна і т. и. А то вискочив “Пилип з конопель: трах-трах! – і поверг в прах”... Швидкий дуже...

Впізнав я Ваш допис у “Раді” на адресу “Тети Пропов’дника”⁷². Добре Ви його зо всіх боків одчухрали. Хай знає! Картку сього пришлю Вам, як здіймуся тут, але в заміну і Ви, будьтеласкаві, прислати міні свою. На цім слові дістав з пошти № 33 “Кіевских В’єстей”⁷³, де на нас написано чималеньку рецензію. З одного боку хвалять, з другого – лають, хоч взагалі “очень полезн[ый]” труд і т. и. Здається, рецензент писав, не прочитавши книжки, а так, а la Фотій, по малюнках та тих рецензіях, що були вже, писав. Але ні... він вичитав в тексті слово “жид” і це йому не подобалося. От злополучне те жидівське питання! Тому “жид” не подобається, а тому “єврей!”...

Цікаво, щоб то вийшло, якби послухати геть усього, що усі рецензенти понаписують та по їхньому зробити. Чи й тоді вже догодили б нарешті всім, чи ні?

Ну, бувайте здоровенькі

З щирим поважанням Василь Дом[аницький].

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 51–52.

---

* Лист на двох аркушах (11x17 см), написаний чорним чорнилом

№ 27*

19/ II 1908
Zakopane
Villa Jerz[ewo]

Високоповаж[аний] і дорогий Миколо Миколаєвичу!

Засилаю Вам № 33 “Кієвських В’їстей”, бо у мене є їх аж два, прислали добрі люде.

Кліше аж я Вам виштурхав. Написав до друкарні запитання, де вони їх поділи, і міні одповіли: “Завтра высылаемъ”. Що це за комедія– ніяк не збагну. Ну, та ще лиха од того ніякого не сталося. Треба буде запитати ще Прокудіна-Горского чи вислав він негативи до Чернигов[ського] музею. А до речі: чи він Вам вислав книжки, рукопис, портрети і все інше, з чого робив кліше?

Що до відбитки про Мазепу, то, здається, добре було б ще додати при кінці про те, як грабували землі українські після Мазепи зараз. Цей матеріал зібрав О. Грушевський у I кн. “Записок Н[аукового] Товар[иства]” за минулий рік. Ілюстрація була б гарна. Певно, “Записки” у Вас єсть, то от навмисне прочитайте статтю О. Грушевського⁷⁴ “По катастрофі 1709 р.”**.

Дуже будемо раді, якщо Ви нам пришлете рукопис– поглянути, як виглядатиме книжечка.

Ми з Липинським теж маємо сієї весни видати книжечку аркушів на 5 друку, але не з історії, а агрономичну: про те, як хазяюють селяне за границею: в Німеччині, Бельгії, Голандії, Данії, Франції та й у Польщі. Це те ж не зайва річ буде для нашого сільського читача. Не знаємо ще, чи випустимо 5 книжечок осібних, чи усе в одній більшості. А може і так і так...

Сидітиму я тут до Великодня бо марець – найпаскудніший місяць. А на май і червень хотілося б у Швейцарію – там коло Цюриху є музей та бібліотека де є й українські рукописи. Може б де-що вишукав (кажуть, напр[иклад], що є там листи Орлика). Ну, бувайте здоровенькі. Спасибі Вам, що не забуваєте за мене.

З щирим поважанням В. Доман[ицький].

ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 53–54.

№ 28***

24/ III 1908
Zakopane
Villa Jerzewo

Високоповажаний і дорогий Миколо Миколаєвичу!

Спасибі, що не забуваєте про мене. Міні дійсно замінено Вологодськінетри на за границю до 10 грудня 1910 року. А тим часом Закопане міні дуже помогло: лікарь каже, що я вже геть вигоївся і та каверна в легкому, що здобув я ще 1903 року в Рагузі, в Далмації, вже заросла, затягло її смальцем та вапном... Що

* Лист на двох аркушах (11x17 см), написаний чорним чорнилом.

** Автор помилявся, стаття називалася “По катастрофі 1708 р.”.

*** Лист на 2 аркушах (11x16,8 см), без закінчення, написаний чорним чорнилом, з брудними плямами на аркушах, які в окремих місцях ускладнювали прочитання тексту.

все що до грошей, то вони (правда не дуже то всі, що Ви вклали) повернуться з першого видання (а прогос: чи крім Степаненка давали кому на комісію? Бо як я виїхав, то д. Лотоцький запитував, чи можна давати надійним людям на комісію. Отже, коли комусь давали, то я дуже радив би поодібрати у них непродані примірники і переслати їх до Степаненка – тут вони швидче розійдуться. Я зразу був проти усяких комісій, бо й з власного досвіду знаю, та й Ви з “Катериною”⁷⁹ те ж, яка то непевна історія!). Далі, коли гроші й не вернуться з першого видання (бо, крім недобору, треба ж поррахувати й %, що Вам доводиться за позику платити), то частину, колине все, можна буде покрити з нового видання, а *решту чистого зиску* – на пам’ятник Шевченкові.. Тепер вже ясно, як божий день (та й зразу так воно було), що наше видання, особливо дешевше, була просто “дурничка” для покупців: за 1 1/2 карбованці вони мали те, що за 3 у інших видавців ніколи б не мали... Отже, і нове видання (а друкувати його доведеться вже трохи більш, бо коли 5000 розійшлося за 4 місяці, то коли вже є за нами певна, плюс-мінус, слава, нове видання так само йтиме добре, хоч вже не так прудко), то, кажу, й нове видання мусить бути *в тій самій ціні*, тобто по 1 1/2 р. і по 3 р., тільки тепер воно релятивно, відносно коштуватиме менш, хоча абсолютно й більш, як на мене, мабуть, довелось б друкувати 6 тисяч дешевшого і 3 дорожчого). Клішів більш-менш довелось б робити нових, мабуть з 100 (викинувши дещо з старих та замовивши нові), отже, на половину менш проти першого разу; карт – теж нових 3–4 (сучасну Україну треба перевірити по праці д. Ко-ского у Л[ітературно-]Н[ауковому] Вістнику за 1907 рік⁸⁰ та карті з поясненнями д. Томашівського що видана в № 1 “Ukrainische Rundschau”⁸¹, адреса: Wien, XVII/3 Franenfeldstrasse, 2), отож і тут аж більш як вдвоє менш. Так само трошки дешевш (рублів на 2–3) може й набір буде бо це буде набір переважно по друкованому та й шріфт тоді друкарня спеціально купила, а тепер він уже у них є. Так само і редакція менш коштувала б, бо тепер значно легча справа буде Додавилося б мабуть трохи тексту (особливо ХІХ століття, аркушів на 2–3 треба б поширити). Таким чином, коли раніш 5000 (3 тисяч[i] дешевш[ого] і 2 дорожчого) коштували 7 1/2 тисяч, то тепер мабуть (не перейшло б за 6 тисяч); а 6 тисяч дешев[шого] + 3 дорожчого коштували б приблизно 8–9 тисяч. Тепер питання з малюнками та художниками – дуже поважне. Міні здається, що такого заклик, як ото радить Ваш знайомий, краще не друкувати⁸², це все ж справа “домашня”, хатня, і напрошуватися на критику якось не випадає: хто цікавився “Історією”, той про неї сказав, що там йому на думку спало... А хто не цікавиться, то яка користь з того, що ми заходимося його за язик тягти? Краще звернутися до художників безпосередно з листами і вияснити, чого од них бажається. Хто ж ті художники спитаєте? З таких, здається міні, могли б нам стати у пригоді двоє: М. Жук⁸³ (у Чернигові – писати до нього через когось з черниговців, напр[иклад,] І. Л. Шрага⁸⁴), та той *Ткаченко* (Микола Іванович), що робив нам віньєтку. З них Жук – свідомий українець (на жаль, замість малювати картини, малює у “Вістнику”, часом у “Раді” оповідання!), художник – один з кращих. Здається, він би узявся

* Між иншим незручно робити з цього всеукраїнську справу, й через те, що найкращий наш вчений, проф[есор] Грушевський теж має намір (хоч тепер не знати, чи скоро здійснить його) видати ілюстровану історію і, певно, так не робитиме як ми! [Прим. автора].

